

TARİHTEN GÜNÜMÜZE BAKARA KISSASI VE TAŞIDIĞI MESAJLAR

Dr. Fatih Kanca*

Öz

Bakara Kıssası, Bakara suresinin 67-73. ayetlerinde, işlenen bir “katl” suçuna karşılık, faili bilinmeyen cinayetin çözümlenmesi için Yüce Allah’ın (cc) İsrailoğullarına boğazlanmasını emrettiği bir ineğin kurban edilmesinin emredildiği ve İsrailoğullarının bu emre karşı tutumunun anlatıldığı bir olaydır. Kur’an’da sadece bir yerde anlatılan bakara kıssası, Kitab-ı Mukaddes’te de kısmi farklılıkla da olsa benzer bir temayla ele alınmıştır. Kıssa, vakanın sunuşunda ön plana çıkan kurban emri, kurban edilecek hayvanın keyfiyeti, İsrailoğullarının emre karşı takındığı tavır, ihtiva ettiği gizli-açık mesaj ve hikmetler, tevhid vurgusu, geçmiş milletlerin yaşantılarından alınacak dersler, fikhî ve tasavvufî boyutlar; Kur’an’ın yanı sıra Kitab-ı Mukaddes’in konuları ele alış biçimi gibi açılardan incelenmiştir. Kıssanın incelenmesiyle geçmiş ve günümüz Yahudi inanç ve kültürünün benzer yönleri, maddeye tutkunlukları ve emre karşı tavır ve davranışları da ortaya konulmuştur. Ayrıca kıssa hem tarihsel boyutu ile hem de günümüze ışık tutan yanları ile incelenmiştir. Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes’in yanında hadis, tefsir ve tarih kaynaklarına da müracaat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Bakara Kıssası, İsrailoğulları, Kurban, İnek.

FROM THE PAST TO TODAY THE STORY OF BAQARAH AND MESSAGES

Abstract

The story of Baqarah, introduced in Surah al-Baqarah in verses 67-73, is an incident in which Almighty God (cc) ordered the Israelites to slaughter a cow in response to an unknown “murder” crime to resolve the murder and the rejection of God’s order by Israelites. The story of Baqarah, which is mentioned only in one place in the Quran, is discussed in the Bible with a similar theme, albeit with a partial difference. The story of Baqarah will also be examined by the order of sacrifice that comes to the fore in the presentation of the case, the condition of the animal to be sacrificed, the attitude of the Israelites against the order, the secret-explicit message and wisdom it contains, the emphasis on oneness, lessons to be learned from the lives of past nations and legal and mystical dimensions. It also describes how, in addition to the Quran, the Bible deals with problems. By examining the story, similar aspects of the past and the present of the Jewish belief and culture, their attachment to the matter and their attitude and behavior against orders will also be addressed. Moreover, the story has been examined both with its historical dimension and its aspects that shed light on today. In addition to the Quran and the Bible, hadith, tafsir and historical sources were also applied.

Keywords: Tafsir, The Story of Baqarah, Israelites, Qurbani, Cow

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Ankara, Türkiye
kancafh@gmail.com orcid.org/0000-0003-3486-9364

GİRİŞ

Geçmiş kavimlerin yaşamlarını anlamada, günümüze ve gelecek zamanlara projeksiyon tutan Kur'an kıssalarının ayrı bir önemi vardır. Kur'an'da Yahudilerin konu edildiği pek çok kıssadan bir tanesi de bakara kıssasıdır. Esasında Yahudilerin inanç ve kültür hayatlarında önemli yeri olan inek kültü, Kur'an'da; kalplerine yerleşmiş buzağı sevgisi,¹ Sâmîrî'nin tapınılmak üzere yapmış olduğu buzağı heykeli² ve kesmeleri emredilen inek³ olmak üzere üç farklı bağlamda anlatılmaktadır.

Bakara kıssası, sadece tarihin derinliklerinde yaşanmış ve o dönemle sınırlı kalmış bir hadise olmayıp aksine Seyyid Kutub'un (öl. 1966) dediği gibi İsrailoğullarının huy özelliklerini ve atalarından tevarüs eden karakterlerini görmenin yanında, Yüce Yararıcı'nın kudret ve azametini, öldükten sonra dirilmenin hakikatini ve ölümün/hayatın tabiatını görmek açısından önemlidir.⁴

Tefsirciler arasında bu ayetlerde anlatılan inek kesme olayının ve faili meçhul cinayetin aydınlatılması konularının zaman ve zemin açısından farklı dönemlerde ve birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiğine dair görüşler mevcuttur. Şöyle ki önce inek kesme emrinin vuku bulduğu daha sonra ise bu ineğin araçsallaştırılarak fail-i meçhul cinayetin aydınlatmasında kullanılmıştır.⁵ Tevrat'ta da aynı sırayla anlatılan kıssa, yine Kur'an'da, her ne kadar ayet pasajlarında takdim tehir olduğuna dair görüşler olsa da, ardışık olarak anlatılmakta ve bu iki hadisenin zaman ve mekân açısından birbiriyle irtibatlı olduğunu benimseyen tefsircilerin görüşü ağırlık kazanmıştır.

Bakara kıssası, daha önce yapılan "İsrailoğullarına Yöneltilen İnek Kesme Emrinin Fail-i Meçhul Cinayetlerin Çözümlemesiyle İlişkisi: Kur'an ve Tevrat Merkezli Bir İnceleme"⁶, "Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğullarına Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi"⁷, "İsrailoğullarının Altın Buzağısı ve Kızıl İneği"⁸ ve "İsrailoğullarının İnekle İmtihani"⁹ gibi çalışmalarda farklı açılardan ele alınmıştır. Bizim çalışmamızda benzer yönler olmakla birlikte, kıssanın hikmet ve mesaj yönleri ve bazı fikhî hükümlerle ilişkisi de değerlendirilmiştir.

¹ el-Bakara 2/93.

² el-A'râf 7/148.

³ el-Bakara 67/73.

⁴ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzîlî, *Fî Zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1972), 1/77.

⁵ Zeynel Abidin Aydın, "İsrailoğulları'na Yöneltilen İnek Kesme Emrinin Fail-i Meçhul Cinayetlerin Çözümlemesiyle İlişkisi: Kur'an ve Tevrat Merkezli Bir İnceleme", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (31 Mayıs 2020), 58.

⁶ Aydın, "İsrailoğulları'na Yöneltilen İnek Kesme Emrinin Fail-i Meçhul Cinayetlerin Çözümlemesiyle İlişkisi".

⁷ Maden, Şükrü - Yiğitoğlu, Mustafa, "Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğulları'na Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11, (2018), 419-446.

⁸ Kadir Albayrak, "İsrailoğullarının Altın Buzağısı ve Kızıl İnek'i", *Bilimname* 2004/2 (01 Haziran 2004).

⁹ Hüseyin Çelik, "İsrailoğullarının İnekle İmtihani", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2016), 63-80.

Bakara'nın Lügat ve İstilah Anlamları

Bakara kelimesi *b-k-r* kökünden türeyen ve erkek/dişi bütün sığır türlerini içine alan ve kelimeye “ta” ilavesiyle oluşan bir isimdir.¹⁰ Kelimenin çoğulu *Bakarât* şeklindedir. *Bakr* kelimesinde yarmak manası olduğundan -bir yaklaşıma göre- bu hayvan da tarımsal faaliyetlerde çift sürüp toprağı yarmak için kullanıldığından bakara ismini almıştır.¹¹

Ayrıca sözlüklerde aynı kökten türeyen kırka yakın kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin bir kısmı bizzat inek cinsiyle alakalı, diğerleri ise kök manaya uzaktır. Mesela; Araplar çobanını da dâhil ederek bütün bir inek sürüsüne *bakır* adını verirler. Aynı kökten türemiş *bakire* kelimesi ise Araplar arasında yabancı (sahipsiz) sığırı görüp de sevincinden şaşırarak manasında kullanılır.¹² *Bakara* kelimesi yukarıdaki manalarının yanında, çile çekme kabiliyeti kazanan ve süflî arzularından kurtulmaya elverişli hale gelen nefis anlamında bir tasavvuf terimi olarak da kullanılmaktadır.¹³

Bakara'nın Yahudi İnanç Esaslarına Girişi

İsrailoğulları, ataları olan Hz. İbrahim'den itibaren bir tek ilaha inanmış ve geçmişinde paganizm olmayan bir kavimdir. Bu kavim için kullanılan İsrailoğulları ismi Hz. İbrahim'in torunu olan Hz. Yakub'un (bir ismi de İsrail'dir) oğullarını ve onlardan gelen Yahudi¹⁴ zürriyetini ifade eder. İsrailoğulları tevhid inancını peygamber olan atalarından almış bir millettir. Hz. Musa, peygamber olarak kendilerine gönderildiğinde bu milletin tevhid inancına tabi olduğu Kur'an'da ilgili ayet ve kıssalardan anlaşılmaktadır.¹⁵

İsrailoğulları, uzunca bir süre Mısır'da yaşadıkdan sonra pagan kültüre sahip olan mahalli bir kavmin putperest tanrı inançlarına meyletmiş ve bir süre sonra tevhid inancından sapmışlardı. Esasında Orta ve Yakın Doğu'da, Hindistan, Mısır ve Anadolu'da inek, boğa, öküz ve buzağı gibi hayvanlara tapınıldığına dair örnekler kaynaklarda yer almıştır. Eski Mısır'da boğaların başlangıçta tahıl tanrısı Osiris'in bedenleşmiş şekilleri veya çoban bir halkın taptığı kutsal sığırların soyundan geldiğine inanılırdı. Mısırlıların ineğe karşı duydukları büyük saygı çok ilerlemiş bir seviyede idi. İsis İneği, Osiris ise boğayı temsil ediyordu. Bunlar toplumların çobanlık aşamasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır.¹⁶ Bu geleneğin devam ettiği ve İsrailoğullarına da sirayet ettiği bir süreçte Hz. Musa (as) ilahi davet üzere Tûr'a çıkınca Sâmirî adındaki Yahudinin yaptığı altından buzağı da Mısır'ın inek inancından etkileşimin bir sonucu olmuştur.

Mısır'ın putperest dininin İsrailoğullarının üzerindeki etkisinin, farklı zamanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Kur'an'da İsrailoğullarının, putperest kavimlerden etkilendiği şu ayette belirtilmektedir.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Kahire: Daru'l-Mearif, 1119), 1/323-324.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/323-325; Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, ts., 1/381.

¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/323-325.

¹³ Süleyman Uludağ, “Bakara” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991), 4/525.

¹⁴ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 390. Yahudî: Tanrı Yahve'nin seçilmiş halkı oldukları inancıyla kendilerini Musa'nın şeriatına bağlı olarak gören ve Eski Ahit adı verilen literatürün kudsiyetine inanan kişilere verilen Arapça ad. Kur'an'da Yahudilerden “Hâdû” ismi ile bahsedilir. (Bakara 2/62 vd.).

¹⁵ el-Bakara 2/83; el-Mâide 5/70.

¹⁶ Albayrak, “İsrailoğullarının ‘Altın Buzağı’sı Ve ‘Kızıl İnek’i”, 93.

“Ey Musa, onların ilahları gibi, sen de bize bir ilah yap” demişlerdi.¹⁷ Yine Hz. Musa’ya söyledikleri, “Ey Musa, biz Allah’ı apaçık görünceye kadar sana inanmayız.”¹⁸ şeklindeki sözleri de Mısır’ın putperest dininde olduğu gibi “gözle görülen” bir şeye, yani maddi varlıklara/putlara tapmak istediklerini göstermektedir.

Bu konuyu Ömer Nasuhi Bilmen şöyle anlatır: “İsrailoğulları, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun ile beraber Amâlîka’dan¹⁹ bir kavme uğradılar. Onların öküz heykeline taptıklarını gördüler, cehalet nedeniyle o müşrik kavmin bu hareketlerine eğilim gösterdiler. Hz. Musa, Allah’ın (cc) daveti üzere kardeşi Hz. Harun’u kavminin başına vekil bırakıp Tûr’a gitti. Döndüğünde Sâmirî adında bir münafığın halkın elindeki altınları eriterek bir buzağı yaptığını ve bu ilahdır diyerek insanların ona taptırıldığını gördü.²⁰ Eldeki veriler Hz. Musa’nın kavminde ineğe tapınma eğiliminin, başka milletlerden, özellikle de Mısırlılardan etkilenmesi sonucu ortaya çıktığını göstermektedir.

Tevrat’ta birkaç yerde inek kültüne atıflar yapılmıştır. Eski Ahit’teki Krallar bölümünde İsrailoğullarının Mısır’dan çıkarılan iki altın buzağıdan bahsedilir ve bunların Beyt-el ve Dan şehirlerine yerleştirildikleri anlatılmıştır.²¹ Hatta bu iki ineğin zamanla bu yerleşim yerlerinde birer kutsal kült halinde tesirlerinin devam ettiği de kaydedilmiştir. Yahudilerdeki inek bağımlılığının dini-sosyolojik boyutlarının yanında siyasi hedeflerinin olduğu da vurgulanmıştır.²²

Bakara Suresinde ve Kitab-ı Mukaddes’te Bakara’nın Kurban Edilme Emri

Aynı kökten gelen semavi dinlerin kutsal metinlerinde birbirlerini açıklayan destekleyen ya da tashih veya tasvip eden bilgi ve olay anlatımları vardır.²³ Bu kıssa da iki dinin geleneğine dair ortak bilgiler ihtiva etmektedir. Bakara kıssası Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır:

67- “Bir zaman Mûsâ kavmine, “Allah size bir inek kesmenizi emrediyor” demiş; onlar da “Bizimle alay mı ediyorsun!” demişlerdi. Mûsâ, “Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!” dedi.

68- “Bizim adımıza rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın” dediler. Mûsâ dedi ki: “Allah şöyle buyuruyor: ‘O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.’ Haydi size emredileni yapın.”

69- “Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın” dediler. Mûsâ, “O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içini açan bir inek olacak” dedi.

70- Yine, “Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz” dediler.

¹⁷ el-A’râf 7/138.

¹⁸ el-Bakara 2/55.

¹⁹ Erdem Sargon, “Amâlîka” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1989), 2/558 Amâlîka: En eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevi göçebe Sâmi bir topluluk. Tevrat’a göre Amâlîka dünyanın en eski millet olup ana yurdu Akabe körfezi ile Lut gölü arasında yer alan Edom ülkesidir.

²⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: İpek Yayınları, ts.), 1/52.

²¹ *Kitab-ı Mukaddes* (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1974), 1. Krallar 12: 28-29.

²² Albayrak, “İsrailoğullarının ‘Altın Buzağı’sı Ve ‘Kızıl İnek’i”, 91-92.

²³ Baki Adam, “Kur’an’ın Anlaşılmasında Tevrat’ın Rolü”, *İslami Araştırmalar* 1-2-3-4 (1996), 167.

71- Mûsâ, “Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir inektir.” “İşte şimdi doğrusunu anlattın” dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha (bunu) yapmayacaklardı.

72- Hani siz bir adam öldürmüştünüz de bu hususta birbirinize düşmüştünüz. Hâlbuki Allah sakladığınızı ortaya çıkaracaktı.

73- Sonra “(kesilen ineğin) bir parçasıyla ölüye vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve belki akıllanırsınız diye size âyetlerini gösterir.

Bakara suresindeki âyetlerde dile getirilen hususlar Tevrat’ta şöyle geçmektedir:

1. Rab ’bin mülk edinmek için sana vermekte olduğu diyarda, kırdan düşmüş ve kimin tarafından vurulduğu bilinmeyen öldürülmüş bir adam bulunursa, 2. O zaman senin ihtiyarların ve hâkimlerin çıkacaklar ve öldürülmüş adamın etrafında olan şehirlere uzaklığını ölçecekler; 3. Ve vaki olacak ki, öldürülmüş adama en yakın olan şehrin ihtiyarları sığırlardan çalıştırılmamış ve boyunduruk taşımamış genç bir inek alacaklar; 4. Ve o şehrin ihtiyarları ineği, sürülmemiş ve ekilmemiş bir yer olan, akan bir vadiye indirecekler ve orada, vadide ineğin boynunu kıracaklar. 5. Ve Leviogluları, kâhinler yaklaşacaklar; çünkü Allah ’ın RAB kendisine hizmet etmek için ve RABBİN ismiyle mübarek kılmak için onları seçti ve her davada ve her döğüşte onların sözüne göre olacaktır. 6. Ve o şehrin bütün ihtiyarları, öldürülmüş adama en yakın olanlar, vadide boynu kırılmış olan ineğin üzerinde ellerini yıkayacaklar; 7. Ve cevap verip diyecekler: Ellerimiz bu kanı döğmedi ve gözlerimiz onu görmedi. 8. Kurtardığın kavmin İsrail’e başışla, ya RAB ve kavmin İsrail arasında suçsuz kan bırakma. Ve kan onlara başışlanacaktır. 9. Ve Rabbin göğünde doğru olanı yaptığın zaman suçsuz kanı aranızdan kaldıracaksın.²⁴

İnek kesmeyle ilgili böyle bir uygulamanın Tevrat’ın Sayılar bölümünün 19. babında (1-10) ise günahtan arındırılma bağlamında bir suç takdimesi olarak emredildiği görölmektedir.

1. Rab Musa ’yla Harun ’a şöyle dedi: 2. “Rab ’bin buyurduğu yasanın kuralı şudur: İsraililer’e size kusursuz, özürsüz, boyunduruk takmamış kızıl bir inek getirmelerini söyleyin. 3. İnek Kâhin Elazar’a verilsin; ordugahın dışına çıkarılıp onun önünde kesilecek. 4. Kâhin Elazar parmağıyla kanından alıp yedi kez Buluşma Çadırı ’nın önüne doğru serpecek. 5. Sonra Elazar ’ın gözü önünde inek, derisi, eti, kanı ve gübresiyle birlikte yakılacak. 6. Kâhin biraz sedir ağacı, mercan köşk otu ve kırmızı iplik alıp yanmakta olan ineğin üzerine atacaktır. 7. Sonra giysilerini yıkayacak, yıkanacak. Ancak o zaman ordugaha girebilir. Ama akşama dek kirli sayılacaktır. 8. İneği yakan kişi de giysilerini yıkayacak, yıkanacak. O da akşama dek kirli sayılacaktır. 9. Temiz sayılan bir kişi ineğin külünü toplayıp ordugahın dışında temiz sayılan bir yere koyacaktır. İsrail topluluğu temizlenme suyu için bu külü saklayacaktır; bu, günahtan arınmak içindir. 10. İneğin külünü toplayan adam giysilerini yıkayacak, akşama dek kirli sayılacaktır. Bu kural hem İsraililer hem de aralarında yaşayan yabancılar için kalıcı olacaktır.²⁵

Levililer’in 5. babında suç için takdime sunulması emri ise şöyle geçmektedir:

²⁴ Tesniye 21:1-9.

²⁵ Sayılar 19: 1-10.

5. *Ve vaki olacak ki kişi bu suçlardan birini işlediği zaman, günahını itiraf etmeli.* 6. *Günahının bedeli olarak RABBE bir suç sunusu getirmeli. Bu sunu küçükbaş hayvanlardan olmalı. Dişi bir kuzu ya da keçi olabilir. Kâhin kişinin günahını bağışlatacaktır.*²⁶

Tevrat'ta anlatılanlara bakıldığında -fail-i meçhul cinayetler de dâhil olmak üzere- toplumda suç işleyen birisi söz konusu olduğunda Yüce Allah tarafından, “kefâret sunma” ya da “kutsal üzerine yemin etme” şeklinde özetlenebilecek bir anlayışın önerildiği görülmektedir.

Kur'an'daki anlatımın Tevrat'taki ile benzerlik göstermesi, oryantalist çevrelerde Kur'an muhtevasının Yahudi ve Hristiyan çevrenin etkisiyle şekillendiği vehmini doğurmuştur.²⁷ Genel anlatımda Kitab-ı Mukaddesle benzerlikler içeren kıssa; usul, hedef ve mesajlar bakımından derin farklılıklar içermektedir. Bu durum aynı zamanda Kur'an'ın, tefsir ya da tarih kitapları arasındaki farkını da bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.. Zira Kur'an'da öz bir şekilde nakledilen kıssa, tefsir ve tarih kitapları ile kısası enbiya eserlerinde ilave haber ve rivayetlerle daha da detaylı bir şekilde anlatılmış hatta bu anlatımlara mitolojik unsurlar da eklenmiştir.

Tarih boyunca, insanoğlunun bazı varlıkları kutsal sayıp onlara değer atfettiği bilinen bir gerçektir. Bu değer verme bazen ona tapınma, bazen ondan medet umma, bazen kutsal saydığı varlık uğruna ölümü bile göze alma şeklinde kendini göstermiştir. İlah derecesine yükseltilecek bazı varlıklar insan için tanrıya ulaşmada ara bir vesile olarak görülebildiği gibi bizzat tanrının kendisi olarak da değer görebilmiştir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İsrailoğulları bakara kültüne çokça önem veren bir kavimdi. Bu kavim içinde bir grup, bir dönem çevre kabilelerin de etkisiyle bakara hayvanına tanrı sıfatı vererek onu bir inanç ögesi haline getirmişti. Yüce Allah İsrailoğullarının bu yanlış ve sapkın inançlarını kendilerine göstermek için onları aralarında büyük bir fitneye neden olacak ‘katl’ olayının çözümü için bakarayı kurban etmekle sorumlu tutmuştu. Nitekim bu emir İsrailoğullarından buzağıya tapanlar için tanrılarının boğazlanarak öldürülmesi anlamıyla çok büyük bir imtihandı.

1.1. Bakara'nın Kurban Edilmesi Emrine Neden Olan Öldürme Fiili

Tefsir kaynaklarında katl olayına ilişkin birçok farklı görüş zikredilmektedir. Burada rivayetlerdeki benzer anlatımları tekrarlamadan ortak noktalara dikkat çekip bazı farklılıklara işaret edeceğiz.

Taberî (öl. 310/923), Süddi'den nakille olayı daha fazla ayrıntı vererek şöyle anlatır: İsrailoğulları arasında serveti bol ve bir de kızı olan bir adam vardı. Bu adamın erkek kardeşinin fakir bir oğlu vardı. Gelip amcasından kızını istedi. Adam kızını ona vermedi. Genç adam kızdı ve “vallahi ben amcamı öldüreceğim, malını alacağım ve kızıyla da evleneceğim, ayrıca diyetini de alıp yiyeceğim.” diye yemin etti. Bu genç bir gün amcasına gidip, “Amca taşradan tüccarlar geldi. Haydi beraber gidelim de o tüccarlardan bana mal al. Belki o malları satar da kar ederim. Çünkü onlar seni görünce bana kolaylıkla mal verirler.” dedi. Amcasıyla beraber geceleyin yola çıktılar. Genç yeğen yolda karanlıktan istifade ederek amcasını öldürdü ve evine döndü. Sabah olunca da amcasını arıyormuş gibi yaparak onun evine gitti. Halkın amcasının cesedinin başında toplandığını gördü ve şöyle dedi: “Amcamı siz öldürdünüz, bana diyetini vereceksiniz.” Sonra kendini parçalarcasına ağlamaya başladı. Ardından bu

²⁶ Levililer 5: 5-6.

²⁷ Albayrak, “İsrailoğullarının Altın Buzağısı ve Kızıl İnek'i”, 91.

genç orada bulunanları Hz. Musa'ya şikâyet etti. Hz. Musa da onların diyet ödemelerine hükmetti. Onlar da: "Ey Allah'ın peygamberi, Rabbine dua et de bu gence katilin kim olduğunu bildirsın, o da cinayeti işleyeni suçlasın. Allah'a yemin olsun ki onun diyeti bizim için kolay bir şeydir. Fakat biz böyle bir cinayeti işlemekle itham edilmekten utanıyoruz." dediler. Hz. Musa da onlara: "*Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor.*"²⁸ dedi.²⁹

Aynı tefsirde farklı bir rivayete dayalı olarak yeğenine amcasını öldürme işinin şeytanın ilham ettiği vesveseyle meydana gelen bir olay olduğu kaydedilerek faili bilinmeyen öldürme olaylarının çözüm yöntemiyle ilgili şu bilgiler de verilmektedir: Şeytan onlara şu vesveseyi verdi; "Amcanızı öldürüp malına mirasçı olun ve yabancı bir şehre götürerek de oranın halkından diyetini alın. "O dönemde bir insan öldürülür de mevcut olan iki şehirden hangisinde bulunursa diyeti o şehrin halkı ödermiş. İki şehrin arasında bulunacak olursa mesafe ölçülür, ceset hangi şehre daha yakınsa diyeti o şehir ödermiş. Amcaları uzun süre yaşayınca yeğenleri şeytanın vesvesesine kapılmışlar ve amcalarını öldürüp diğer şehrin kapısına götürüp bırakmışlar. Sabah olunca da amcalarını öldüren bu yeğenler o şehir halkına gidip: "Amcamız sizin şehrin kapısında öldürülmüş, Allah'a yemin olsun ki onun diyetini bize ödeyeceksiniz." demişlerdi. Şehir halkı da: "Allah'a yemin ederiz ki biz onu öldürmedik, onu öldüreni de bilmiyoruz. Şehrimizin kapısını kapadıktan sonra sabaha kadar da hiç açmadık." demişlerdi. Bunun üzerine iki taraf da Hz. Musa'ya başvurmuşlardı. Öldürülen adamın yeğenleri, "Biz amcamızı bunların şehrinin kapısında ölü olarak bulduk." demişler. Şehir halkı ise: Allah'a yemin olsun ki biz onu öldürmedik. Şehrin kapısını akşamleyin kilitledikten sonra sabaha kadar hiç açmadık." demişler.³⁰ İşte bunun üzerine Cebrail (as) her şeyi işiten ve bilen Allah Teala'nın Hz. Musa'ya: "*Onlara de ki Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor.*" ayetini getirmiştir.³¹

İbn Kesîr (öl. 774/1372) tefsirinde katil olayını şöyle anlatır: İsrailoğullarından çocuğu olmayan bir adam vardı. Adam çok zengindi. Kardeşinin oğlu ona varis olacaktı. Bu sebeple yeğen amcasını öldürdü, sonra bir başkasının kapısının önüne koydu. Ertesi sabah adamın aleyhine dava ederek onun katil olduğunu söyledi. Sonunda silaha sarıldılar, birbirlerine girdiler. Toplumun önde gelenleri niçin birbirinizi öldürüyorsunuz, Allah'ın (cc) peygamberi aranızda değil mi?" dediler. Bunun üzerine Hz. Musa'ya geldiler ve durumu ona anlattılar.³² Hz. Musa onlara: "*Allah herhalde size bir sığır boğazlamanızı emrediyor.*" demişti. Onlar da: "*Sen bizimle alay mı ediyorsun?*" demişlerdi. Hz. Musa da: "*Ben cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.*" diye cevap vermişti.³³

Bazı tefsirlerde öldürülen kişinin amca değil, amcazade olduğu yönünde bilgilere rastlanmaktadır, şöyle ki; Hz. Musa'nın ümmetinde zengin bir ihtiyar vardı. Bir tek oğlu olmuştu. Diğer taraftan yeğenleri vardı. Yeğenler amcazadelerinin hayatına son verip ihtiyar amcanın mirasına konmak istediler. Amcazadelerini bir gece öldürüp şehir etrafındaki surun kapısına bıraktılar. Sonra Hz. Musa'ya gelip katilleri bulmasını ve sözde intikam almalarını sağlamasını istediler. Fakat mahkeme hâkiminin

²⁸ el-Bakara 2/67.

²⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Hicr, 2001), 2/78-79.

³⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/120-121.

³¹ el-Bakara 2/67.

³² Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Heyet (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 1/443.

³³ el-Bakara 2/67.

bir peygamber olduğunu ya unuttular veya inkâra sapsmışlardı. Allah da Musa'ya: “Onlara söyle bir inek kessinler.” buyurdu.³⁴

Kur'an'da Hz. Musa'nın kavmiyle ilgili anlatılan bakara kıssası, Kitab-ı Mukaddes'te suç ve ceza tek kişiye ve olaya hasredilmeden geneli ihtiva eden ifade kalıpları ile sunulmuştur. Buradan hareketle faili meçhul cinayetlerin zanlı ve suçlusunu bulma yöntemine de işaret edilmiştir. Ahd-i Atik'te yer alan ilgili pasajda bir taraftan ineğin vasıfları sayılırken diğer taraftan öldürme fiilinin neticesinde toplumun töhmetten kurtulma metodu anlatılmaktadır.

Bazı İslamî kaynaklarda bakara kıssasındaki failerin ismi dahi zikredilerek öldürülen amcanın ismi “Neftali'nin oğlu Şemun” hanımının ismi “Rahil”, başka bir kaynakta ‘Âmîl; öldüren yeğenin ismi “Nadab”, kendisi için babasını öldürdüğü kızın ismi ise “Rufka” olduğu söylenmiştir.³⁵

1.2. Kurban Edilmesi Emredilen Hayvanın “Bakara” Olması

Bilindiği gibi kurban ritüeli Yahudi geleneğinde önemli bir yere sahiptir.³⁶ Bu sayede yahudiler Allah'a daha çok yakınlaşacağını düşünürlerdi. İsrailoğullarından bu kavmin inek tutkusu, aslında insanlık tarihinde bazı kavimlerin önemli tapınma şekillerinden biridir. Yukarıda açıkladığımız üzere, İsrailoğullarında ineğe tapınma eğilimi, Amâlîka kavimden etkilenip onların öküz heykeline tapındıklarını gördükleri zamana dayanır.

Bu konu Kur'an'da şöyle anlatılır: “*Hani bir zamanlar Musa kavmine dedi ki; Ey kavmim, cidden siz o buzağıyı put edinmekle kendi kendinize zulmettiniz.*”³⁷ Hz. Musa Tûr dağına gittikten sonra hemen arkasından “Sâmîrî” adında bir adam, altından bir buzağı heykeli yapmış, onu bağırtarak Mısırlı ve diğer putperestler gibi İsrailoğullarının bir kısmını: “Musa bunu aramaya gitti.” diyerek ona taptırmış ve çok yakın bir geçmişte kendilerine verilen onca nimetlere karşı nankörlük yapıp bir bozgun çıkarmış, Hz. Musa'nın kendi yerine vekil bıraktığı kardeşi Harun ile kavmin diğer bir kısmı fesadı engelleyememiş ve Musa peygamberin Tûr'dan dönmesini beklemişlerdi. Hz. Musa Tûr'dan dönünce ilahi fermanla tamamına birden “kendinize yazık ettiniz” diye hitap etmiş, hem buzağıya tapanlara hem de ses çıkarmayıp bekleyenlere, bu günahlarından dolayı hemen tevbe etmelerini, tevbe edenlerin etmeyenleri derhal öldürmelerini emretmiş ve bu iç savaş Allah'ın (cc) izniyle ineğe tapmayanların zaferiyle sonuçlanmıştı.³⁸

İsrailoğullarının inanç dünyalarında yeri büyük olan ineğin Allah (cc) tarafından kurban edilmesi emri, biç şüphesiz birçok gerçeğe işaret etmektedir. Allah Teâla, bu emirle sadece İsrailoğulları'na değil bütün insanlığa her şeyden evvel, vahdaniyetine aykırı düşen bütün düşünce ve inançları zihinlerinden silmelerini emretmiştir. İsrailoğullarına gelen bakarayı kurban etme emri işte bu gerçeğin bir ifadesidir.

³⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî el-Râzî, *Mefâtîhü'l-ğayb* (Daru'l-Fikr, 1401/1981), 3/127.

³⁵ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, nşr. “Yûsuf Ali Bedevî” (Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-tayyib, ts.), 1/97.

³⁶ Mustafa Öztürk, “Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ocak-Haziran 2004*, (ts.), 3.

³⁷ el-Bakara 2/54.

³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/354.

Kurban edilecek hayvanın özellikle bakara olarak seçilmesinin hikmet ve sebeplerini Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1210) şöyle sıralar:

- a. Kurban keserek Allah'a (cc) yaklaşma adeti yaygındı.
- b. İsrailoğullarınca bu kurban, kurbanların en mühimlerinden idi.³⁹
- c. Fiyatının çok pahalı olması sebebiyle bu ineği elde etmedeki külfeti yükledikleri için, bunda onlara çok sevap vardı.
- d. İneğin sahibi için bu, büyük mal kazanmaya vesile olmuştur.⁴⁰

İneğin kurban edilecek hayvan olarak ilahi irade tarafından tayin edilmiş olmasına Said Havva, Râzî'ye benzer bir yaklaşımla şöyle diyor: "İsrailoğulları, inek kesmekle emrolundular. Çünkü onların en değerli kurbanları o idi ve ayrıca buzağıya da tapmış bulunuyorlardı."⁴¹

Bu emirde en mühim noktanın tevhid inancının yerleşmesini temin etmek olduğu anlaşılmaktadır. İsrailoğulları ineğe tanrılık sıfatı atfederek Allah'a (cc) şirk koşmuşlardı. Allah'a ait olan "ulûhiyet" hak ve yetkisini bir hayvan cinsine vermişlerdi. Allah da onları, tek ilah olduğunu bir kez daha göstermek için tanrılık nispetiyle sevip değer verdikleri ineği feda etmekle mecbur tuttu. Bu mecburiyet İsrailoğulları için ağır bir imtihan, tevhid yolunda ise büyük bir sıçrama imkânıydı.

Özetle, kesilmesi emredilen hayvanın inek olmasının hikmeti, israiloğullarının inek ve buzağı tutkunluğudur. Allah Teâlâ Kur'an'da "*İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti.*"⁴² buyurarak Yahudilerin inek sevgisini açıkça ortaya koymaktadır. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, Benî İsrail'i aşırı sevdikleri bakarayı kurban etmekle mükellef tutup kalplerindeki bu yanlış sevgiyi ortadan kaldırarak tevhide bağlı kalmalarını istemiştir.

Âlimler o dönemde kurban keserek Allah'a yaklaşmanın çok yaygın adetlerden olduğunu ve ineğin de İsrailoğullarının inanç dünyasında en değerli kurban olduğunu ve temininin zor ve fiyatının yüksek olmasından dolayı ineği kurban etmekle daha fazla sevap kazanma durumunun, kurban edilecek hayvanın belirlenmesinde önemli nedenler olduğunu ifade etmiştir.

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre kurban edilecek hayvan olarak ineğin seçilmesinin hikmetlerinden ilki, Allah tarafından vasıfları belirlenen ineğin o toplumda sadece, anne-babasına iyi davranan bir çocukta bulunması ve çocuğun Allah tarafından yüksek bedel kazandırılarak mükafatlandırılmasıdır. Diğer bir hikmet ise İsrailoğullarının ineğe ilahlık atfetmesidir.⁴³ Kurtubî'ye (öl. 671/1273) göre İsrailoğullarına özellikle bir inek boğazlamaları emrinin verilmesi sebebi, onların taptıkları buzağının cinsinden olmasıdır. Böylelikle onların tazim etmeyi uygun gördükleri bir varlığın ne kadar önemsiz olduğunu onlara göstermek ve bu emri yerine getirmek suretiyle kalplerinde buzağıya tapma inancının gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak istemesidir.⁴⁴

Kur'an'da küfürleri sebebiyle İsrailoğullarına kutsal anlamda buzağı sevgisi nefisleri tarafından güzel gösterilmiş, ancak daha sonra onlar bunun yanlışlığını anlayıp tövbe ederek Allah'a tekrar

³⁹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, 1/101.

⁴⁰ Râzî, *Mefâthü'l-ğayb*, 3/134.

⁴¹ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr* (Kahire: Dâru's-Selâm, ts.), 1/161.

⁴² el-Bakara 2/93.

⁴³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 1427-2005), 1/156.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 142/2006), 2/178.

yöneldikleri; Allah'ın da tövbelerindeki samimiyetlerini denediği ve kalplerindeki buzağı sevgisini söküp atmak amacıyla onları imtihan ettiği anlatılmaktadır.⁴⁵ Müfessirlerin, inek kesme emrinin hikmetine dair yaptığı değerlendirmelerde ağırlık noktasını buzağıya tapınma inancının kalplerden silinmesi amacı taşıdığı görülmektedir. İlave nedenlerin sayılabileceği mümkün olmakla birlikte Cemaledîn el-Kâsimî'nin (öl. 1866-1914) dediği gibi Allah'ın emirlerindeki hikmetler oldukça fazladır ve insanların bu hikmetlere bütünüyle vakıf olması mümkün değildir.⁴⁶

1.3. Bakara'nın Vasıfları

Hiz. Musa'nın kavmi, toplumda haksız yere ve kimsenin bilmediği bir şekilde bir adam öldürülünce hem aklanıp temizlenmek ve hem bütün kavmin üzerindeki töhmetin kalkmasını temin etmek için zebh emrine uymakla mesul tutulmuştu. Onlarsa ilahi vahye dayanan emre mukabil herhangi bir ineği kurban etmekten öteye geçerek Hiz. Musa'ya sorular sorarak bakara hakkında özel bilgiler alma yoluna gitmişlerdi.⁴⁷ Bu detayı araştırma işi onların sorumluluklarını artırmıştı. Yani bir taraftan ineği boğazlamak istemiyorlardı, diğer taraftan töhmetten kurtulmak için herkes suçlunun ortaya çıkmasını istiyordu. Bundan sonra İsrailoğulları, Hiz. Musa'ya: “*Bizim için Rabbine dua et de onun ne olduğunu bize açıklasın dediler. Hiz. Musa da: “Rabbim diyor ki; o ne çok yaşlı ne de çok gençtir. İkisinin ortası bir sığırdır. Emrolunduğunuzu yapın.”*⁴⁸ dedi.

Peygamberlerine inat ve inkârla yaklaşma alışkanlıkları olan bu kavim, Hiz. Musa'ya Bakara'nın ayırt edici özellikleriyle ilgili sorular sormaya devam ettiler. Bu tavırlarıyla bir anlamda emredilen ineğin bulunmasını imkânsız kılacak şekilde özel olmasına neden oldular. Ayette de Allah emrini yineleyerek “*Emrolunduğunuzu yapın.*” buyurduğu halde onlar yine Hiz. Musa'ya: “*Bizim için Rabbine dua et de rengi neymiş? bize açıklasın*” dediler. Hiz. Musa da “*Rabbim diyor ki, o bakanların içini açan sapsarı bir sığırdır.*⁴⁹ şeklinde cevap verdi.

Hiz. Musa'nın kavmi bakara hakkındaki sorularıyla, kendi aleyhlerine zorluk üstüne zorluğa neden oldular. Aslında Allah onlara bir inek kesin, diye emrettiği kurbanda özel hususiyet aramamıştı. Ancak talepleri üzerine Allah (cc), ineğin vasıflarını anlatınca, emrin muhataplarının tedirginlikleri gittikçe artmıştı.

İsrailoğulları, Bakara'nın mahiyetini sorduklarında Hiz. Musa (as) onlara şöyle demişti: “*Rabbim diyor ki, o; çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır.*⁵⁰ Elmalılı Hamdi Yazır'a (öl. 1942) göre İsrailoğullarının sorusunda geçen “mâ hiye”, cinsin hakikatinden sual etmektir. Yani İsrailoğulları her şeyden önce ineğin hakikat mi, mecaz mı olduğunu anlamak istiyorlardı.⁵¹ Başka bir ifadeyle onlar ineğin cinsiyetini soruyor cevap ise vasıf olarak geliyordu.

⁴⁵ el-Bakara 2/93.

⁴⁶ Muhammed Cemaledîn el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl* (Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, ts.), 1/157-158.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/82-83.

⁴⁸ el-Bakara 2/71.

⁴⁹ el-Bakara 2/69.

⁵⁰ el-Bakara 2/71.

⁵¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/382-383.

Müfessirler Kur'an'da bahsi geçen bakaraya dair vasıfları tafsilatıyla açıklamışlardır. Bu ineğin vasıfları konusunda Kitab-ı Mukaddes'te de bilgiler bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e göre Bakara:

a. Çok yaşlı değil, çok da genç değil; ikisinin ortasıdır.⁵²

Râzî'ye göre bu vasıftan maksat ineğin en iyi durumda olduğunu göstermektedir. Çünkü küçük olan noksan olur. Zira o henüz olgun hale gelmemiştir. Yaşlı da kemal sınırını geçmiştir. Orta olana gelince o, tam kemal derecesindedir.⁵³

b. Bakanların içini açan (huzur veren) sapsarı bir sığırdır.⁵⁴

Taberî "safra u fağı'un" ifadesini sapsarı olarak yorumlarken Hasan-i Basri simsiyah şeklinde izah etmiştir.⁵⁵ Sarılık, siyah ile beyaz arasında bir renktir. O, bilinen bir sarılıktır. Sarılık siyahlığın başlangıcıdır. Ayetteki "fağı'un levnüha" ifadesi ineğin sarılığına hiçbir renk karışmadığını⁵⁶ gösterir.⁵⁷ Bazı âlimler boynuz ve tırnakları sarıdır demişlerdir. İbn Kesir, Vehb bin Münebbih'in; Bakara'nın derisine baktığında sana güneşin ışınlarının derisinden çıktığı vehmini verdirecek şekilde olduğunu söyler.⁵⁸

"Bakanlara ferahlık verir" ifadesini Râzî; bu inek, renginin güzelliğinden dolayı kendisine bakan kimseye sürur verir diye yorumlamıştır.⁵⁹ Bu ifadeyi Bursevî (öl. 1137/1725), bu ineğin "Güzelliğinin acıplığı, renginin saflığı, hilkatinin tamam olması, letafetin kendinde toplanması ve koyu bir renge sahip olması bakanlara sürur verir." diye izah etmiştir.⁶⁰ Said Havva (öl. 1935-1989) ise, "Sürur, bir faydanın hâsıl olması veya beklenmesi halinde kalpte meydana gelen bir zevktir. Burada ineğin bakanlara sürur verici olmakla nitelendirilmiş olması güzelliği sebebiyledir"⁶¹ demiştir.

c. Çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, alacası olmayan bir sığırdır.⁶² Ayetteki "la zelül" ibaresi zelil kılınmamış, yani boyunduruk vurulmamış⁶³ manasına gelmektedir. Yani iş için terbiye edilmemiş, boyun eğdirilmemiştir.⁶⁴

Râzî'nin "Müsellemetün" ifadesi ile ilgili görüşleri şöyledir.

a. Ayıplardan, kusurlardan uzaktır.⁶⁵

b. Bahsedilen işleri üzerinde yoktur.

c. Yabanidir, içeride tutulmamış, salıverilmiştir.

⁵² el-Bakara 2/68.

⁵³ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/123-124.

⁵⁴ el-Bakara 2/69.

⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/93.

⁵⁶ Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, 1/98.

⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân* (Matbaatü Osmaniyye, 1330), 1/159-160.

⁵⁸ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/451.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/128.

⁶⁰ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/160.

⁶¹ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, 1/159.

⁶² el-Bakara 2/71.

⁶³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001), 1/492.

⁶⁴ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/160.

⁶⁵ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/160.

d. Esas renginden başka renklerden beridir.⁶⁶

Yine bu ayetteki “la şiyete fihâ” ifadesi öncekinin manasını teyit içindir. Yani derisi alacasız sarıdır, farklı bir ton dahi yoktur. Hatta sadece derisi değil, boynuzları karnının altı ve kuyruğu da sarıdır.⁶⁷

Kitab-ı Mukaddes’e göre Bakara:

- a. Çalıştırılmamış,
- b. Boyunduruk taşımamış,
- c. Genç bir inektir.⁶⁸

Bakara ile ilgili Kur’an’da yer zikredilen özelliklerin üç tanesi aynı ifadelerle Kitab-ı Mukaddes’te de yer almıştır Tesniye’de faili bilinmeyen cinayet olayındaki çözüm için boynu kırılması ve ihtiyarların üzerinde ellerini yıkaması gerektiği emredilen bakara ile, bakara kıssasındaki İsrailoğullarının detayını sorup öğrendiği bakara birbiriyle benzer vasıflar taşımaktadır.

Buradan anlaşılan birçok kıssada olduğu gibi bu kıssada da İslam öncesi oluşan merviyâtın Kur’an’da da yer bulması, farklı inanç ve kültürlerle sahip olan insanlığın benzer ve ortak bir geçmişe sahip olabileceğini göstermektedir. Kıssalarda da esasında temel amaç olayın bizzat kendisinden ziyade ortaya koyduğu mesaj ve derslerdir. Zira İsrailoğullarında önemli bir yeri olan kurban hadisesi farklı versiyonlarla Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes’in yanında tefsir ve tarih kitaplarında genişçe yer almıştır.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre ineğin Kurban edilme emri esasında bir imtihandır. Hatta bu durum tefsirlerimizde, “Onlar Musa’ya işi zorlaştırdılar, Allah da onlara zorlaştırdı.” şeklinde yansımıştır.⁶⁹ Fakat bazı araştırmacılar hadisenin imtihan merkezli ele alınmasını Allah-insan iletişimi açısından çok makul görmemiştir. Bunu da Allah insana bir şeyi emrederken genellikle onun sebebini de açıklamıştır şeklinde temellendirme yoluna gitmişlerdir. Örnek olarak da Hz. Salih’in, deveyi kavmine takdim ederken Allah’tan bir âyet ve imtihan olarak sunması⁷⁰ oruç ve namaz gibi ibadetler emredilirken bunların insanı kötülöklere karşı koruyucu birer kalkan olduğunun vurgulanması⁷¹ verilmiştir. Bu durumda şayet ifade edildiği gibi Allah’ın Yahudiler’e yönelik inek kesme emri imtihan amaçlı olsaydı, Hz. Musa onu İsrailoğullarına, “Allah sizi imtihan etmek amacıyla bir inek kesmenizi emrediyor.” şeklinde sunardı değerlendirmesi yapılmıştır.⁷²

İsrailoğullarına inek kesme emrinin yöneltilmesinin imtihan merkezli olarak değerlendirilmesinde bir engel yoktur. Zira Allah insanları zaman zaman sevdikleriyle imtihan edebilir ki buna Kur’an’da yer verilmiştir.⁷³ Ayrıca inek kesme emrinin “Allah sizi imtihan etmek amacıyla bir

⁶⁶ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 3/129-130.

⁶⁷ Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/160.

⁶⁸ Tesniye 21:1-3.

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1/443.

⁷⁰ el-Hûd 11/64.

⁷¹ Bakara 2/183; el-En’âm 6/72.

⁷² Aydın, “İsrailoğulları’na Yöneltilen İnek Kesme Emrinin Fail-i Meçhul Cinayetlerin Çözümlemesiyle İlişkisi”, 59.

⁷³ Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/186.

inek kesmenizi emrediyor.” şeklinde açık bir ifade ile verilmesinin şart olduğunu gerektirecek bir delil de yoktur. Zira pek çok hikmet yüklü emirde bu hikmetler muhatapların anlayışına bırakılmıştır.

Bakara'nın Kurban Edilme Emri Karşısında İsrailoğullarının Tutumu

Kur'an'da İsrailoğullarının karakter ve ahlaki özellikleriyle ilgili bilgilere çeşitli sure ve ayetlerde çokça rastlanmaktadır. Bakara suresi özellikle de bakara kıssası bu vasıflardan birkaçını nakletme açısından çok önemlidir. Allah Teâlâ İsrailoğullarının bu meselede, kurban emrine karşı takındıkları tavırda karakteristik özellikleriyle ilgili çarpıcı örnekler verir. Şimdi bunları izah etmeye çalışacağız.

1.4. Hz. Musa'yı Alay Etmekle Suçlamaları

Hz. Musa'nın kavmi, katl suçunu işleyenin bulunması için kendisine başvurmuşlardı. Hz. Musa da onlara bir ineğin kesilmesini emretmişti. İsrailoğulları, dilekleriyle Hz. Musa'dan aldıkları teklif arasında bir bağ kuramamış ve kendilerince kutsal saydıkları ineği feda etmek yerine inanıp akıl danıştıkları peygamberlerini dahi alay etmekle suçlamışlardı.⁷⁴ Halbuki Hz. Musa bu emri Allah'tan alarak kavmine tebliğ etmişti ve İsrailoğulları da bu emrin Allah'tan olduğunu biliyordu. Ayrıca Allah'ın emirlerini tebliğ etme esnasında, alayvari konuşmak ve biriyle eğlenmek, kendini bilmezlik,⁷⁵ cehalet ve sefihliktir.⁷⁶ Bu gerçeği de en iyi bilen şüphesiz ki Hz. Musa (as) idi. Buna rağmen asi ruhlu yapılarıyla Hz. Musa'ya karşı gelerek onu alaycılıkla itham etmişlerdi. Beni İsrail'in bu tavırlarıyla peygamberlik makamına gereken önemi vermedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Allah'tan (cc) geldiğini bildikleri halde Hz. Musa'nın teklifini hoş karşılamamışlar aksine peygamberlerinin tebliğ sıfatını hafife almışlardı. Bu ayet din işleriyle alay etmenin büyük günah olduğuna işaret eder. Alay etmek cehaletin eseridir ve sahibi için ceza nedenidir.⁷⁷

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre, İsrailoğullarının Hz. Musa'yı alaya almalarının sebebi onların Mısırlılardan etkilenecek en yüksek mabud kabul ettikleri varlığı boğazlamanın mümkün ve tasavvur edilemez olmasıdır.⁷⁸ Zira İsrailoğullarınca derin bir tarihi geçmişi olan ve kutsallaştırılan bir objenin, toplumun tamamını da ilgilendirmeyen bir faili meçhul olayın çözümlenmesi için feda edilecek olması ve bunun da ilahi buyrukla emredilmesi akıl sınırlarının ötesinde idi. Buna karşın Allah Teâlâ boyunduruk altına giren ve toplum tarafından kurban edilen ve gıda maddesi olarak tüketilen bir canlının tanrı olamayacağını kendilerine ilahi bir hitapla bildirmişti.

Sonuç olarak İsrailoğullarının “*Bizimle alay mı ediyorsun*” şeklindeki sözleri esasında bu kavmin ineği kutsal olarak görmeleri ve kendileri için mabud makamında olan varlığa yönelik kesim emrinin tasavvur sınırlarını zorlamasıydı. Hz. Musa'yı inek kesme emrinden caydırmak istercesine sordukları soruların da gerçek nedeni bu olsa gerektir.

⁷⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 2/75.

⁷⁵ Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 1/97.

⁷⁶ Ebu's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l-Aklis-Selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, nşr. Abdülkadir Ahmed 'Atâ (Riyad: Matbaatü's-Sa'âde, ts.), 1/190; Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, 1/157-158.

⁷⁷ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/158.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/382.

1.5. Bakara'nın Bulunması ve Satın Alınması Sürecindeki Tavırları

İsrailoğulları ineğin kurban edilme emrini yerine getirmekten başka kurtuluş yolunun olmadığını anlayınca vasıfları belirtilen bakarayı aramaya başladılar. Aslında ilkin kendilerine gelen emir herhangi bir ineğin kurban edilmesi yönündeydi. Fakat Beni İsrail sorularıyla bakarayı bulunması güç bir inek haline getirdiler. Taberî tefsirinde Ebu'l-Aliye'den naklen şöyle diyor: “Şayet bu topluluğa sığır kesmeleri emredildiğinde bunlar, sığırlardan herhangi birini seçip kesselerdi bu yeterli olacaktı. Fakat onlar kendi kendilerine zorluk çıkardılar. Allah da onları zorluğa soktu. Şayet bu topluluk Allah dilerse şüphesiz doğruyu buluruz.”⁷⁹ demeseydiler kesilmesi emredilen sığırı hiçbir zaman bulamazlardı.⁸⁰

Evsafı, ilahi beyanlarla belirlenen ineğin bulunması İsrailoğulları için hayli zor olduğu gibi satın alınmasında da zorluk yaşanmıştır. Müfessir Mehmed Vehbi (öl. 1949), ineğin bulunması ve alınması ile ilgili şunları söyler: “Bu vasıftaki bakara bir yetimin imiş. Babası Beni İsrail'den abid ve salih bir zat olup vefatına yakın bir zamanda şu evsafı cami olan danasını ağaçlık bir meraya getirerek: “Ya Rabbi! Bu danayı sana emanet ettim. Oğlum büyüyünce bununla taayyüş etsin.” demiş idi. Bu vaka zuhur edince emanet yerini bulmak zamanı hulul eder, o yetimden danayı derisi dolu altına satın alırlar. Hâlbuki o zaman rayicine nazaran o sığırın kıymeti üç lira olduğu rivayet edilir. Fakat matlup olan evsafi haiz olan ancak o sığır bulunup ve onu da birçok zaman arayıp pek güç olarak bulmakla beraber katili bulmakla çekilen mihnetler onunla bertaraf olup fitne ve ızdırapta halas onun vücudun mütevakkıf olduğu cihetle o sığırın kıymeti arttıkça arttı. Binâenaleyh dana sahibi her ne isterse verip almaya mecbur oldular.”⁸¹

Bakara'nın satın alınmasını Taberî (öl. 310/923) şöyle anlatır. “Bu kavim vasıfları belirtilen sığır, ancak yanında yetimler bulunan ihtiyar bir kadında buldu. O sığır bu kavim için çok değerliydi. Kadın onların bu sığırdan başkasını kesemeyeceğini anlayınca onlardan sığırın iki katını istedi. Onlar da Hz. Musa'ya gidip durumu anlattılar. Hz. Musa da, “Allah bunu size zor kılmamıştı, siz kendi kendinize zorlaştırdınız. O halde kadına razı olacağı değeri verin ve kararına boyun eğin.” dedi. Onlar da kadına o değeri verip ineği satın aldılar.⁸² Bazı âlimler, İsrailoğullarının bu ineği bulmalarının kırk yıl sürdüğünü söylemişler.⁸³

1.6. Bakara Kıssası'nda Anlatılan Yahudi Karakteri

İsrailoğulları, Allah'ın yeryüzüne seçkin kullar⁸⁴ olarak gönderdiği bir millettir. Yeryüzü nimetlerinden istifade eden⁸⁵ bu kavim, çok defa peygamberlerine isyan edip zorluk çıkarmışlardı. Daha sonra pişman olup hatalarından tevbe etmişler, Allah da onları affetmişti. Hz. Musa Tûr'a çıkınca onlar Sâmirî'nin yaptığı buzağıya tapınmışlar ve eski sapıklıklarına geri dönmüşlerdi. O dönemde Beni İsrail,

⁷⁹ eI-Bakara 2/70.

⁸⁰ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 2/77-78.

⁸¹ Mehmet Vehbi Efendi, *Hülâsâtü'l-Bayân fî Tefsîri'l-Kur'an* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, ts.), 1/151-152.

⁸² Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 2/78.

⁸³ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/132-133; Ebu's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l-Aklis-Selîm*, 1/190.

⁸⁴ eI-Bakara 2/47.

⁸⁵ eI-Bakara 2/40.

Fravun'un zulmünden çaresiz kalmıştı. Hz. Musa Allah'ın emri ve izniyle onları bu işkenceden kurtarmıştı.⁸⁶

Bu kıssada anlatıldığı gibi Hz. Musa kavmine inek keseceksiniz dediğinde onlar peygamberlerini alaycılıkla itham etmişlerdi. Emrin ilahi iradeyle tayin olduğunu anladıklarında meselenin mahiyeti hakkında peygamberlerine gereksiz ve faydasız, sorumluluklarını artıran sorular sorarak detayı araştırmışlardı. Mükellefiyetlerinin arttığını gördüklerinde sanki bu vasıflarda bir hayvanın mevcut olamayacağını düşünürcesine daha da detayı gerektirecek sorular sormuşlar ve ardından istemeyerek de olsa bakarayı kurban etmişlerdi.⁸⁷

İsrailoğullarının bu tutumu onların karakterinin tartışmaya meyyal özellikler taşıdığını gösterir. Ayrıca Beni İsrail'in peygamberlik makamında olan bir kişiyi alaycılıkla itham etmesi o makamın ve o görevi üstlenmenin ciddiyetini idrak edememenin göstergesidir. Çünkü Hz. Musa'nın bakara ile ilgili yaptığı açıklamalar ona Allah (cc) tarafından verilen bilgileri içeriyordu. Onlarsa kat'iliğine rağmen, emri yerine getirmeyip peygamberlerinin çözüm metoduyla alay ediyorlardı. Şöyle ki, bu meselede Hz. Musa'nın kavmi, Allah'ın emrini yerine getirme konusunda sürekli zorluk çıkarmıştır. Detaylara dalmaları nedeniyle bu emri ancak neredeyse yapılamaz hale gelince uygulamayı kabul etmişlerdi.

İsrailoğulları din ahlakının kolay, açık ve yalın haline rağmen onu zorlaştırmaya ve asıl önemli olan noktalarından uzaklaştırmaya çalıştılar. Buzağı kıssasında bu tavrın yanlışlığı, detaycılığın aslında insanları zora soktuğu ve onların Allah'ın istediklerini yapmaya engel olabileceği vurgulanmaktadır. Allah Teala Kur'an'da "*Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanacaktır. Halbuki Allah onları bağışlamıştır.*"⁸⁸ buyurarak öncesinde açıklanmayan meselelerle ilgili gereksiz sorular sormanın doğru olmadığına hatta insanlar için ağır sorumluluklar doğurabileceğine işaret etmiştir. Bu da din ahlakına uygun olmayan bir davranıştır.

Ayrıca bu kıssada Yahudi karakterinin ısrarcı davranma ve inat etme yönü vurgulanmıştır. Allah'ın emri, onlar için kutsallığı asırlar öncesine dayanan bir hayvanın kurban edilmesi idi. İsrailoğulları bakara cinsine o kadar ısrarla bağlılıklarını sürdürmüşlerdi ki bu ilahi emirde afallamışlardı. İsrailoğullarının Peygamberlerini cahillikle suçlayıcı ifadeleri onların kaba, katı tabiatlı oluşlarından ve masiyet içeren davranışlarının bir sonucudur. Çünkü cahillik peygamberlere yakışmayan, makamlarına aykırı bir durumdur. Ayrıca cahillik ilmin de zıddıdır. İfadeleri de söyleyen kişinin itikadındaki bozukluğa delalet etmektedir.⁸⁹

Yahudiler ısrarla hayvana dair tüm bilgileri aldıktan sonra uzun aramalar ardından bulunan bakarayı sahibinden satın almada ve ücretini ödemede çok zorlanmışlardı. Fiyatını yüksek bulduklarından neredeyse almaktan ve kesmekten vazgeçeceklerdi. Hz. Musa'nın zebh emrini Allah'tan alıp kavmine iletmesi emrin kat'iliğini netleştirdiğinden ücreti ödeyip emri yerine getirdiler.

Yahudi karakterini tahlil ederken onların maddiyata verdikleri önemi de unutmamak gerekir. İsrailoğulları tarih boyu, ticaretle uğraşmayı ve mal biriktirmeyi kutsal kitaplarının bir emri olarak değerlendirmiştir. Hz. İbrahim'in hayvan sürüleri, gümüş ve altın gibi değerli varlıklara sahibi olduğunun anlatıldığı⁹⁰ Tevrat metinleri, İsrailoğulları için referans noktası olmuştur. Yine oğlu İshak

⁸⁶ el-Bakara 2/49-50.

⁸⁷ el-Bakara 2/71.

⁸⁸ el-Bakara 2/101.

⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 2/179.

⁹⁰ Yaratalış 13:2.

ve torunu Yakub'un servet sahibi olmasından ve kendilerine yeryüzünün tüm nimetlerini verileceğinden bahsedilmesi⁹¹ Yahudilerin zengin olma heveslerini her zaman artırmıştır. Hatta aşırı mal tutkusu kutsal kitaplarında yasaklandığı halde⁹² faiz ve tefecilik gibi sosyal toplum yapısını olumsuz etkileyen ve bireysel ekonomiye zarar veren yolları da mübah sayar hale getirmiştir.⁹³

Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı üzere, İsrailoğulları Mısır'dan çıkarken tüm zenginlik araçlarını yanlarına almışlardı. Hz. Musa'nın Tûr dağına çıkışını müteakiben Sâmirî'nin teşvikiyle ellerindeki altınları eritip bir buzağı yapmış ve ona tapmışlardı. İlah mertebesine yükseltilen ineğin tüm zamanlarda değerini koruyan altın madeninden yapılması, İsrailoğulları nezdinde para ve maddiyatın kutsal bir değer inancına dönüşmesinde araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bakara kıssasında da anlatılan ineğin, altın sarısı renginde olması Yahudilerin altına karşı duydukları ilgiyi temsil etmesi bakımından önemlidir.⁹⁴ Zira Yahudilerin dünya altın ticaretindeki yeri müsellemler bir durumdur.

Bakara'nın Kurban Edilme Süreci ve Maktulün Son Durumu

1.7. İsrailoğullarının Kurban Emrine Neredeyse Uymamaları

İsrailoğulları, bazı rivayetlere göre bakarayı derisi dolusunca⁹⁵ bazı rivayetlere göre ise üç misli altın vererek satın almışlardı. Bakara'nın bulunması, ücretinin fazla olması satın alınma süreci zor ve zahmetli olmasının yanında İsrailoğulları bulunan ineği kesmeye pek yanaşmamıştı.⁹⁶

Taberî'ye göre İsrailoğulları, fiyatının çok yüksek olması ve Allah'ın ölüyü dirilterek katilin kim olduğunu ölüye söyleterek kendilerini rezil edeceği endişesiyle neredeyse o ineği temin edip kesmeyeceklerdi.⁹⁷ Râzî de, *kâde* fiili hakkında izahat yaparak İsrailoğullarının ineğin kesilme işindeki kararsızlığın sebepleri hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini söylemiş, rezil olmaktan, dile düşmekten ve ineğin fiyatını çok yüksek bulduklarından zebh'ten geri durduklarını yazmıştır.⁹⁸

Müfessirlerin Beni İsrail'in bakarayı kurban etmeye yanaşmamalarının nedeni olarak genel kanaati, ineğin yüksek fiyatı ve ölünün dirilip katilini haber vermesi neticesinde rezil olacakları endişesi yönündedir. Bütün bunların yanında İsrailoğullarının inek kültürüne olan tutkunlukları ve kolay kolay bu tutumlarından vazgeçemeyecekleri gerçeği de unutulmamalıdır. Bu husus Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "İnkârları yüzünden buzağı sevgisi kalplerine sindirilmişti."⁹⁹ Beni İsrail'in ineğin kurban edilmesinde mütereddit davranması onların ineğe gönülden bağlı olmalarından kaynaklanıyordu. Onlara göre bu kurban sıradan bir kurban olmaktan öte tarihin kutsal olarak getirdiği bir değer fedası anlamındaydı. Hz. Musa'dan sorup öğrendikleri halde kurban emrine uzak durarak işi uzatmak İsrailoğullarının bakarayı kurban etmedeki gönülsüzlüğünün göstergesidir. Ayetteki "neredeyse

⁹¹ Yaratılış 26:1-7.

⁹² Çıkış 22:25.

⁹³ K. Haldun Akalın, "Talmud'un Para ve Faiz Açısından Yorumu", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi* 7/13 (2016), 368, 370.

⁹⁴ Emin Işık, "Bakara Suresi" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991), 4/527.

⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/384.

⁹⁶ Ebu's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l-Aklis-Selîm*, 1/190.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/113-114.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/127.

⁹⁹ el-Bakara 2/93.

yapmayacaklardı” ifadesi İsrailoğullarının tarihsel derinliği olan bir kutsal inancın, bir çırpıda yok olup gideceği endişesinden hareketle psikolojik bir çıkmaza girdiklerini göstermektedir.

Netice olarak neredeyse emre uymamaları ile ilgili müfessirler tarafından ortaya konan değerlendirmelerden ineğin kendilerince kutsallığı yanında öldürülen kişi ile ilgili iddialarının ve gerçek fail hakkındaki yalan beyanlarının ortaya çıkıp utanacak olmaları” şeklindeki yaklaşımın daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

1.8. Maktulün Son Durumu

Uzun aramalardan ve çeşitli tereddütlerden sonra bakara bulunmuş ve kurban edilmiş, geriye maktulün dirilmesi ve katilini haber vermesi kalmıştır. Allah Kur’an’da “*Sığırın bir parçasıyla maktule vurun*” dedik. (Denileni yaptılar ve ölü dirildi.) “*İşte Allah (cc) ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mucizelerini de size böyle gösterir.*”¹⁰⁰ buyuruyor. Bu ayetten Allah’ın Hz. Musa’nın kavmine katilin bulunması için ibret ve hikmetlerle dolu yol gösterdiğini anlamaktayız.

Müfessirlerin birçoğu ineğin hangi uzvuyla maktulün neresine vurulduğu hususunda kesin bilgilere sahip olunmadığında ittifak etmiş olmakla birlikte bu konuda daha farklı görüşlere yer verilmiştir: İbn Kesîr’e göre, dili, dişi, bacağı ya da bir et parçasıyla;¹⁰¹ Mehmet Vehbi Efendi’ye göre, diliyle;¹⁰² Bursevî’ye göre de konuşma aracı olan diliyle ya da acbu’z-zeneb ile maktule vurulmasını emretmiştir.¹⁰³ Râzî’ye göre ise İsrailoğulları, ineğin istedikleri bir parçasıyla vurma hususunda muhayyer idiler. Çünkü onlara ölünün cesedine ineğin bir parçasıyla vurmaları emredilmişti. İneğin parçalarından hangisiyle ölüye vursalar, Allah’ın emrini yerine getirmiş olacaktı. Emredilen şeyi yapmak mukellefiyetten kurtulmaya delalet eder. Bu ise onların muhayyer olmalarını gerektirir. İneğin dili görüşünün yanında sağ uyluğu, kuyruğu, kulakların kıkırdağının bitişik olduğu kemik, iki omuzu arasındaki parça olduğu şeklinde de görüşler vardır. Ancak bu konuda Kur’an’da açık bir bilgi yoktur. Râzî bu hususta sahih bir haber (hadis) olması halinde kabul edileceğini aksi takdirde suskun kalmanın uygun olacağını söylemiştir.¹⁰⁴

İsrailoğulları Allah’ın ineğin bir parçasıyla ölüye vurun emrini yerine getirerek ölünün canlanmasına vesile olmuşlardır. Râzî bu konuda şöyle der: İsrailoğulları, ineğin parçasıyla ölüye vurduklarında ölü, Allah’ın izniyle, damarlarından kan sızdığı halde kalktı, iki amcaoğlunu göstererek “beni falan ve falan öldürdü” dedi ve öldü.¹⁰⁵ Bakara’nın hangi uzvuyla maktule vurulduğu hususunda Kitab-ı Mukaddes’te de açık bir bilgi bulunmamaktadır. Kanaatimizce, bu uzvun hangisi olduğunu bilmenin bir faydası olsaydı bu Allah Teâlâ ya da Hz. Peygamber tarafından açıklanırdı.

Bakara Kıssası’na Tasavvufî Yaklaşımlar

Kur’an’ın tefsir ediliş biçimlerinden biri olan işârî tefsir, âyet-i kerîmelerin sadece bir takım erbab-ı sülûkün bilebileceği mana ve işaretlere göre tefsir edilmesi demektir. Dolayısıyla bu tür tefsirde

¹⁰⁰ el-Bakara 2/73.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 1/354-355.

¹⁰² Mehmet Vehbi Efendi, *Hülâsâtü’l-Bayân fi Tefsîri’l-Kur’an*, 1/153.

¹⁰³ Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/162.

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 3/134.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtihü’l-ğayb*, 3/134.

âyetlerin zâhirî manasından ziyade bâtinî manaları üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁶ Bazı müfessirler Bakaraya çile çekme kabiliyeti kazanan ve süfli arzulardan kurtulmaya elverişli hale gelen nefis anlamında bir mana yükleyerek kıssayı tasavvufi yönden de ele almışlardır. Devam eden başlıkta bakara kıssasına tasavvufçuların yaklaşımları değerlendirilecektir.

Tasavvuf alimlerine göre “nefs”, boğazlanması gereken bir kurban kabul edilir. Bünyesindeki süfli arzulardan kurtulma mertebesine henüz gelmemiş olan ve riyazet kabiliyeti bulunmayan nefse “kebş” bu mertebeye erişen nefse ise “Bakara” denir.¹⁰⁷ Bu anlamıyla bakara tasavvuf terminolojisinde Allah’a ulaşma yolunda menfaatlerin tamamından feragat etmeyi bütün zorluk ve sıkıntılara katlanıp bu yolda devam etmeyi ifade eden bir durumdur.

Kuşeyrî (öl. 465/1072) tefsirinde bu olaya derin izahatlar getirmiştir. Şöyleki; Ayet’te bakara ile ilgili “*ne yaşlı ne de genç, ikisinin ortasında bir yaşta*” buyurulması; bir tarikat için en elverişli kişi, gençliğin taşkınlık ve sarhoşluğundan etkilenmeyen ve aynı zamanda yaşlılığın acziyet ve zafiyetinden muzdarip olmayan kişi anlamına işaret eder. Bu iki dönemin daha ortasında olan kişi, seker halinden ayılmış olarak uyanık hayatının parlak dönemlerinde henüz yaşamaya başlamış biridir.¹⁰⁸ Bakara 69. ayetteki “*bakanlara huzur verir*” kısmını, tasavvuf ehlinin cemalini müşahede etmedeki lezzete yorumlamıştır. Şöyle ki; “Tasavvuf ehline bakmak kalpleri etkiler. Çünkü onlara ceberut elbisesi giydirilmiştir. Onları görmek sanki gaybî âlemi müşahade etmek gibidir. Ki, gayb âlemine vakıf olan beşeriyet işlerini ve hallerini unuttur ve Yüce Allah’ın zikri bütün benliğini sarar.”¹⁰⁹

Bursevî ise bu meseleye ilişkin kıssanın tarihi yönünü ve ineğin vasıflarını anlattıktan sonra tasavvufi açıdan geniş izahlara yer vermiştir. Görüşlerini de hadisler çerçevesinde ele almıştır. Ona göre ayetteki boğazlama emri aslında hayvani nefsin kurban edilmesi emri anlamındadır. Zira nefsin kurban edilmesi, ruhani kalbin hayat bulması demektir. En büyük cihad da zaten budur. Müfessir burada, Allah’a hakkıyla kulluk yolunda, insanda mevcut olan nefis hayvanının mutlaka kurban edilerek, kalbin mutmain edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu ise ancak insanın kendi nefsiyle mücadelesiyle mümkündür. Müfessir, daha sonra Hz. Peygamber’in hadis-i şeriflerini zikrederek insanın nefsiyle mücadelesinin önem derecesine işaret etmiştir.¹¹⁰

İsrailoğullarının Hz. Musa’ya “Bizim için Rabb’ine dua et, onun ne olduğunu bize açıklasın.”¹¹¹ hitabı sıdk kılıcıyla hangi nefis sığırı kesilmeye müsaitse bizzat onun aynısını bize açıkla da onu kurban edelim.” anlamını taşır. Aynı ayetteki “*la fârid*” (çok yaşlı olmayan) ifadesi, yaşlılık senelerine kavuşmamış, gençliğinden dolayı seyrü sülükten aciz olan ve nefsanî kuvvetleri karışan anlamındadır. “*Ve la biki*” (çok toy değil) ise, nefsin bütün hileleri kendisine yüklediği gençlik dönemini anlatır. Yine aynı ayetteki “*o ikisi arası dinç bir ineştir*” ifadesi aklın kemal zamanını gösterir.¹¹²

¹⁰⁶ Ömer Çelik, “İmâm-ı Rabbânî’nin Kur’ân Âyetlerini Anlaması ve Yorumlaması”, *Uluslararası İmâm-ı Rabbani Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Prof. Dr. Necdet Tosun (İstanbul: Hüdâyi Vakfı Yayınları, 2018), 76.

¹⁰⁷ Uludağ, “Bakara”, 4/525.

¹⁰⁸ Ebu’l-Kasım Zeynü’l-İslam Abdülkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât* (Kahire, 1998), 1/97.

¹⁰⁹ Kuşeyrî, *Letâifu’l-İşârât*, 1/98.

¹¹⁰ Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/161.

¹¹¹ el-Bakara 2/68.

¹¹² Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/161.

İsrailoğullarının ineğin rengi konusundaki sorularının karşılığında verilen cevap,¹¹³ riyazat ehlinin yüzündeki sarılığa ve mücadelede ashabının müşahedeleri isteyen yüzündeki nura işaret eder. Riyâzât ehlinin alınına bakan kişi ilahi nuru müşahede eder. O kişi taat ehli olur ve şehevi arzularını söndürür, gaybı müşahedeyle yüzünde ilahi nur tecelli eder, hatta Rubûbiyyet'in eserlerine vakıf olmakla beşerî hallerden dahi uzak olur.¹¹⁴

İsrailoğulları vasıflarıyla tarif edilen bakarayı diğerlerinden ayırt edici son isteklerini yöneltmeleri üzerine gelen son açıklamada yer alan “boyunduruk altına alınmamış, yer sürmemiş, ekin sulamamış”¹¹⁵ ifadeleri, sadık bir talibin nefesine işaret eder. O talip ki, hırs aletiyle dünya süsünü elde etmek için yeryüzünün zilletine tahammül edemez. Yüzünün suyu ile dünyanın maddi menfaat tarlasını sulamaz, yüzünü hakka döndürür, dünya ekininden yüz çevirir, onun yüzünü halkın ve hakkın nezdinde gider. Yine aynı ayetteki “çifte koşulmamış”, “hiç alacası yok” ifadeleri, o talibin nefsinin, âfât sıfatlardan selim olarak Allah'ın ahkâmına teslim olduğuna işarettir. Ve onun tek maksadı olur ki; o da, Allah'tır. Zor da olsa kurban emrinin yerine getirilmesi sadık olup, sıdk kılıcıyla nefisini kurban etmiş kişi sayılır ki, bu kişi Allah (cc) tarafından fazl-ü kereme nail olur. Allah'ın “o sığırın bir parçasıyla o maktule vurun” sözü, kalbini diriltmeyi uman salikin bu mertebeye ancak nefisini öldürmekle erebilir olduğuna işaret etmektedir. Zira her kim nefis-i emmaresini riyazet yoluyla öldürürse Allah da onun kalbini kendi nuruyla diriltir. Sıdk kılıcıyla kesilen nefis, lisan-ı nefsiyle zikre devam ederse Allah onun kalbini yeniden diriltir.¹¹⁶

Bakara suresinin 71. ayetinde vasıfları açıklanan ineğin “çift sürmemiş, ekin sulamamış, boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası yok” anlamındaki özellikleri de şuna işaret eder: Velayet ehli başkalarının taleplerini yerine getirme uğruna kendilerini yıpratmazlar. Gönül dünyalarını karışık işlerle meşgul etmezler. Hilelere güvenmezler. Onlar başkalarının arzularına da hedef olmazlar. Dünya süsünün pençesinde bir av olmazlar, şehevi arzuları onlara galip gelmez. Beşerin, onların üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Onların heva ve heveslerine boyun eğmek için kendilerini asla sıkıntıya sokmazlar. Onlar Allah'ta kaybolmuşlardır. O Evliyaulahı yönlendiren onlara hükmeden, Allah'tır. Onların mabudü Allah, maksudu Allah'tır. Yani onların nazarında Allah'tan başka mabud, maksut, meşhud ve mevcut yoktur. Onlar Allah'ta mahvolmuşlar, Allah da onlardan razı olmuştur. Kim kalbini diriltmek ve yaşatmak isterse, o kişi, nefisini kurban etmelidir. Mücahedât yaparak nefisini öldüren kişinin kalbi, müşahedât nurlarıyla dirilir. Ve yine Allah, her kimin adını seçilmişler arasında yaşamasını isterse onu, dünya hayatında başkalarının nazarında, kimselerin bilmediği bir konumda yaparak adını öldürür.¹¹⁷

Kıssa'dan Çıkarılan Dersler ve Hükümler

Hiz. Musa'nın kavmine bir imtihan olarak sunulan ineğin kurban edilme emrinde birçok hikmet ve derslerin olduğu şüphesizdir. Hiz. İbrahim (as) oğlu İsmail'i kurban etmekle emrolunduğu zaman şüphe ve tereddüt etmeden bütün hazırlığını yapmış, hanımı Hacer ve oğlu İsmail'in rızasını almıştı ki; yeni bir ilahi emirle vacibin yönü değişmiş, Hiz. İsmail kurban olmaktan azad olunmuştu.

¹¹³ el-Bakara 2/69.

¹¹⁴ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/159-160.

¹¹⁵ el-Bakara 2/71.

¹¹⁶ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/160-161.

¹¹⁷ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 1/98-99.

Hız. Muhammed (s.a.s.) ve onun ashâbı da ağır imtihanlara tabi tutulmuştu. Hız. Peygamber ve arkadaşları Allah'ın rızası için gerektiğinde mal ve canlarını fedadan geriş durmamıştır. Karakterlerinde inat, haset ve isyankârlık gibi kötü huylar taşıyan İsrailoğulları, ilahi emirleri anlamadan ve uygulamadan evvel ona tavrı almayı, emri tebliğ edene isyan edip karşı gelmeyi, yaşamlarının bir parçası kılmişti.

İsrailoğulları, bakara kıssasında anlatıldığı üzere ilahi emrin gereğini yerine getirmeyip önce Hız. Musa'yı alaycılıkla suçlamışlar sonra emrin gerektirmediği detaylara dalıp mükellefiyetlerini artırmışlardı. Hem Kur'an'da Hem Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bu kıssanın o günün ilk muhataplarına olduğu gibi bugünün insanına da birçok bilgi ve hikmet sunmaktadır.

Bakara zebhinin hikmetleri, *Hulâsâtü'l-Beyân*'da şöyle sıralanır: “Bu meseleyi beyandan maksat; erbab-ı ukûlun tefekkür ve teemmül edip Cenâb-ı Hakk'ın ölmüş bir şahsı ihyaya kadir olacağına istidlal etmeleridir. Ve meselenin uzayıp iptida cevap verilmemesi vacibi edada külfet ihtiyarı lazım olmak ve yetimin menfaatini muhafaza ve yetimin pederi tarafından tevekkülün bereketine işaret olunmak ve pederin evladı üzerine şefkati, rızıkta berekete vesile olduğunu beyan etmek ve bir şeyi arzu eden kimsenin evvelinde kurban kesmesi o şeyin husulüne vesile olmak ve kurban kesen kimsenin iyi kurban irtikâp etmesi de elzem olduğuna işaret etmek gibi birtakım hikmetler vardır.”¹¹⁸

Bakara kıssası hedefi irşad olan ve mesajlarıyla tarihte ve günümüzde pek çok anlam taşıyan bir muhtevaya sahiptir. Burada bakara kıssasından alınacak dersler ve hükümler incelenecektir.

1.9. Tevhid Davet

Bütün ilahi dinlerin özünde, insanlığı şirkten kurtarıp bir olan Allah'a davet etmek vardır. Bu husus, İslam terminolojisinde tevhid olarak yer almaktadır. Allah'tan başka varlıklara (insan, cin, melek, hayvan, taş, dağ, heykel vs.) ilahlık atfetmek veya onlara Allah'ın yanında ilahi bir güç tanımak; insanın, düşünme ve bilgi kabiliyetlerini ortadan kaldırarak veya çeşitli menfaat saikleriyle gerçekleşmektedir.

Her iki durumda da insan kendine yabancılaşmakta, fitrattan uzaklaşmakta ve kendi özünü örtmektedir.¹¹⁹ Kur'an'ın nüzul sürecinde muhatap olduğu kitlelerin büyük bir çoğunluğu müşrik/putperest gruplardan oluşuyordu. İlah gözüyle baktıkları putların kendilerini Allah'a ulaştıran birer vasıta olduklarını ifade ediyorlardı.¹²⁰ Neredeyse her bir kavmin kendine has bir putu vardı. Bu putlar onlar için ilah mesabesindeydi. İşte böyle bir ortamda nazil olmaya başlayan Kur'an, muhataplarının durumunu da göz önüne alarak hitap etmiş, verdiği misallerle insanlığı tek bir ilaha davet ederek onlara yol göstermişti. Aslında tevhid davet Kur'an'ın genel karakteri olmakla beraber bazı surelerde daha da öne çıkmıştır. Kur'an'ın en uzun suresi olan bu surede hem kıssada hem de surenin başka ayetlerinde tevhid çokça vurgu yapılmıştır.

Dikkatle incelendiği zaman baştan sona surede ön planda tutulan ana hedeflerden birisinin, İslam dininin iman esaslarını açıklamak, bilhassa İhlâs suresinde ve Âyetü'l-kürsî'de doruk noktaya varan tek tanrı inancının (tevhid) özelliklerini belirtmek, Müslümanların nasıl bir tanrı inancına sahip

¹¹⁸ Mehmet Vehbi Efendi, *Hulâsâtü'l-Bayân fî Tefsîri'l-Kur'an*, 1/183.

¹¹⁹ Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an* (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 332.

¹²⁰ Meryem 19/81.

olması gerektiğini ortaya koymak olduğu görülecektir. Yine bu surede tevhide davet anlatımlarında kişileri ve kavimleri içine düştükleri inanç karmaşasından kurtarıp ferdi ve toplumsal manada hidayete ulaştırmak amaçlanmıştır.

İsrailoğulları, Allah'ın birçok lütfuna mahzar oldukları halde nankörlükleri had safhaya ulaşmış bir millettir. Bu kavim, Peygamberleri Hz. Musa'nın Tûr'a çıkmasının ardından, kavminin başına vekil olarak bıraktığı kardeşi Hz. Harun'a isyan etmiş, Sâmirî'nin altından yaptığı buzağı heykeline ilah olarak tapınmaya başlayıp inançlarını değiştirmişlerdir. Oysa Allah'tan başkasına tapmayacaklarına dair kesin söz verip ant içmişlerdir. Allah'a verdikleri sözü tutmayıp nankörlük etmişlerdir. Allah'ın kurban edilmesini emrettiği o ineği kesmemek için çok direnmiş ve türlü bahaneler ileri sürmüşlerdir.¹²¹ Nihayetinde zor da olsa emri yerine getirip ineği kurban etmişlerdir.

Kıssadaki zebh olayı, sadece bir ineğin kurban edilmesi anlamıyla sınırlı olmayıp, Beni İsrail'in putperest tanrı anlayışının yıkılıp yerine tevhid inancının yerleşmesi sürecinin yeniden başladığının bir göstergesi olduğu söylenebilir.

1.10. İnşallah Demenin Gerekliği

Allah, Beni İsrail'e bir inek kesmelerini emretmiş, nasıl bir inek olmasının tercihini isekendilerine bırakmıştı. Onlarsa ineğin özelliklerini Allah'tan bekleyerek işlerini zorlaştırmışlardı. İstenen ineğin kesilmesi zora girdiğinde "Allah dilerse elbet buluruz"¹²² sözüyle istisna yapmalarının ardından bu iş kendilerine kolaylaştırılmıştı.

Kur'an bu hususu, Hz. Peygamber'in şahsında müminlere işlerini dileme ve yapma esnasında uymaları gereken bir metot olarak sunmaktadır. Şöyle ki; Allah Kur'an'da: "*Ve sakın hiçbir şey için ben yarın onu yapacağım deme! Ancak Allah'ın dilemesi hariç.*"¹²³ buyurmaktadır. Bu ayetten, istikbalde yapmaya niyet edilen bir şeyin Allah'ın iradesine bağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Elmalılı bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: Allah Teâla Resulüne her azmini Allah'ın dilemesine bağlamasını öğretmiştir.¹²⁴

Netice olarak inşallah demek Allah'ın iradesine dayanarak hareket etmektir. Bakara kıssasında Allah'ın dilemesini önceleyerek hareket etmek tavsiye edilmiştir. Kur'an'da inşallah demek dinin emri olarak değerlendirilmiştir.¹²⁵

1.11. Ölülerin Yeniden Diriltilmesine Dair Delil

Bakara kıssasından çıkarılabilecek derslerin en önemlilerinden biri, tüm insanları ilgilendiren, ölülerin yeniden dirileceği gerçeğidir. Allah İsrailoğullarına kurban edilen hayvanın bir parçasını maktulün dirilmesine vesile kılarak hem yaratma kudretini hem tanrılaştırıp kutsallaştırdıkları ineğin ilah olmaya layık olmadığını göstermiştir. Allah Teala: "Biz ölüye ineğin bir parçasıyla vurun dedik onlar da ölüye ineğin parçasıyla vurdular, böylece ölü dirildi." buyurarak Beni İsrail'in gözünün önünde faili meçhul bir cinayetin katilini açığa çıkarmak için ölünün yeniden dirilip katilini haber vermesini

¹²¹ Işık, "Bakara Suresi", 4/4/526-527.

¹²² el-Bakara 2/71.

¹²³ el-Kehf 18/22-23.

¹²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3243.

¹²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, 1/495.

murad etmiştir. Bu şekilde katil bulunarak hem bütün toplum töhmet altında kalmaktan kurtulmuş hem de inanan inanmayan herkese Allah yeniden diriltme kudretini göstermiştir.

İsmail Hakkı Bursevî bu konuya ilişkin şöyle bir açıklama yapar: Hz. Musa, kendisine sihirbaz veya göz boyayıcı denmemesi için ölüye bizzat sığırın parçasıyla kendisi vurmayıp bunu başkasına yaptırdı. Allah ölüleri, tıpkı buradaki şaşkınlık verici şekliyle olduğu gibi, başka durumlarda da diriltir. Böylece hem sözle hem taklidi anlamda olayı görüp kabul ettiler.¹²⁶

Elmalılı, bu yeniden dirilmeyi büyük bir mucize olarak kabul etmiş ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmemek gerektiğini söylemiştir.¹²⁷ Allah ölüleri dirilteceğini beyan ederken nasıl dirilteceğini misaller vererek açıkça bildirmiştir.¹²⁸ İnananları kalbi tatmine, inanmayanları imana davet eden bu tür misal ve anlatımlar Allah'ın yaratmaya kadir oluşunun bir örneğidir. Ayrıca Hz. İbrahim'in Allah'tan ölüleri nasıl dirilttiğini kendine göstermesini istemesi ve Allah'ın ona cevabı¹²⁹ bu konuya ilişkin önemli bir misaldir.

1.12. İlahi Beyanlar, Nebevi Tebliğler Bağlamında Peygamber/Ümmet İlişkileri

Hiç şüphesiz Allah (cc), insanı kâmilten yoktan var etmiştir. Güç ve kuvvetten mahrum, bakım ve ilgiye muhtaç olarak dünyaya gelen insanın kendi çalışma ve hazırlaması olmadığı halde kurulu bir mekâna ihtiyaçları karşılanmış olarak gelmiştir. Allah, insanı belli sorumluluklarla dünyaya gönderirken ona bir tek ilahı tanıtan, emir ve tebliğlerini öğreten bir peygamberi de uyarıcı olarak göndermiştir. Bazı peygamberlere bilgi tazelemesi anlamında yeni kitaplar vermiş bazılarını ise mevcut şeriatın idame ve ikamesiyle sorumlu tutmuştur.

Allah, insanı yaratıp nimetleriyle dünyaya gönderirken onu sorumsuz bırakmamış bazı mükellefiyetlerle ona sınır koymuştur. Kur'an'da hem Allah'ın hem peygamberinin emir ve nehiyelerinin insanlar üzerinde bağlayıcı olduğunu bildirilmiştir.¹³⁰ Bu bütün ilahi dinlerin ortak vasıflarındandır.

Beni İsrail Allah'ın kendilerine ilettiği kurban emrini kabullenemez bir tarzla önce Hz. Musa'yı alay etmekle suçlamışlar sonra da Hz. Musa'ya detaylıca sorular sormuşlardı. Aslında İsrailoğullarına düşen emri hemen yerine getirmektir. Lakin onlar kurban emrine uymayıp peygamberlerine itaati geciktirmişler ve böylece kendi işlerini zorlaştırmışlardı.

Meselenin lüzumsuz sorularla zorlaştırılmamasını isteyen Allah buna örnek olarak da Beni İsrail'in katili bulmak için onlara bir inek boğazlamaları emredildiğinde inek hakkındaki lüzumsuz soruları yüzünden iyice çıkmaza girdiklerini haber vermektedir.¹³¹ Ayrıca peygamberlere ayrıntılı sorular sormanın uygun olmadığı yolunda birtakım uyarılar da ihtiva eden bu kıssa Kur'an'da sadece bu surede yer almıştır.

Hz. Peygamber bu konu ile ilgili şöyle buyurmuştur: *“Allah yapılması gereken hükümleri farz kılmıştır. Onları zayi etmeyiniz. Bazı şeyleri de yasaklamıştır. Onları da çiğnemeyiniz. Hadler*

¹²⁶ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/162.

¹²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/386-387.

¹²⁸ el-Bakara 2/55,56, 258-260 vd.

¹²⁹ el-Bakara 2/260.

¹³⁰ el-Ahzab 33/36.

¹³¹ Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 2007), 41.

koymuştur, onları ihlal etmeyiniz. Bazı şeyler hakkında da unuttuğundan değil, size olan merhametinden dolayı sükût etmiştir. Onları da eşelemeyiniz.¹³² Yine Hz. Peygamber başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır: *Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın. Zira sizden öncekiler çokça soru sormaktan ve peygamberleriyle ihtilaf etmekten helak olmuşlardı. Ben size bir şeyi yasakladığımda ondan kaçının, bir şeyi emrettiğimde de gücünüzün yettiği ölçüde onu yapınız.*¹³³

Kur'an'da peygambere itaat etmeyi emreden çokça ayetler vardır. Bu ilahi emir ve beyanlar inananlara insana peygamberin din hususundaki otoritesini göstermektedir.

1.13. Öldüren Mirasçı Olması

Katilin amcasını öldürerek mirasına sahip olmayı amaçlamasının anlatıldığı kıssada bazı fıkıh âlimleri hüküm çıkarma yoluna da gitmiştir. İslam hukukunda bir hadis-i şerife dayanarak vaz edilen katilin mirasta hakkı yoktur hükmü âlimlerin bazılarına göre bu öldürme olayının sonuçlarına bağlanırken bazı âlimler ise Kur'an'da bahsi geçen kıssada zikredilen katilin maktulle akrabalık bağına değinilmediği ve dolayısıyla bu hükmün bu olaya dayandırılmayıp Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan müstakil bir hüküm olduğu görüşünü savunmuşlardır.

Hanefî fukahası katli mirasa engel haller bahsinde incelemiş; kölelik, din farkı ve ülke farkı yanında dördüncü olarak da öldürmeyi zikretmişlerdir.¹³⁴ Hz. Peygamber'in "*katile miras yoktur.*"¹³⁵ sözü fıkıh alimlerinin katlin mirasa engel suç olduğu hususunda ittifak etmelerine dayanak teşkil etmiştir. Bu yasaklama hükmünde katilin haram bir yolla mirasa konma isteğine engel olma amacı görülmektedir. Çünkü katilin suçu işleminin yanında mirasa da sahip olacak olması toplumda da fesada neden olacaktır. Allah fesadı sevmez.¹³⁶ Fukahâ katlin mirasa mâni olduğunda ittifak etmekle birlikte türünde ihtilafa düşmüşlerdir.¹³⁷

Müfessir Râzî konuyu detaylıca ele alarak kendi görüşlerinin yanında bazı âlimlerin görüşlerini de zikretmiştir: Ubeyde es-Selmânî'den, bu hadisede katilin, amcasını öldürdüğü için mirasından mahrum bırakıldığı rivayet edilmiştir.¹³⁸ Yine Râzî ile birlikte bazı âlimler de söz konusu yasağın bu ayetin hükümlerinden çıkarmanın doğru olmadığını çünkü ayetin zahirinde katilin, maktulün gerçek varisi olup olmadığı hükmünün yer almadığını ifade söylemiştir. Ayrıca varislerinden olması durumunda da mirastan mahrum edilip edilmediği hususunda da bir bilginin olmadığını söyleyerek bu meselenin Kur'an'da, hüküm çıkaracak açıklıkta olmadığını söylemişlerdir.¹³⁹

¹³² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nşr. Abdülkadir Ahmed 'Atâ (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/249; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Girnâfî eş-Şâtübî, *el-Muvafakât fî Usûli'l-Ahkâm*, nşr. Abdullah Dıraz (Kahire: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ts.), 1/162.

¹³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Kitâbu'l-İ'tisâm, 2.

¹³⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh* (Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1405), 1/255.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, "Diyât", 18; Tirmizî, "Ferâiz", 17; İbn Mâce, "Ferâiz", 8.

¹³⁶ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, 260.

¹³⁷ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, 260.

¹³⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/131-132.

¹³⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, 3/131-132.

İsmail Hakkı Bursevî ise, “Bu olaydan sonra yakınlarını öldüren katiller öldürdükleri kimseye varis olma haklarını yitirdiler.”¹⁴⁰ diyerek yakınıni öldüren katilin mirastan men edileceği hükmünün bu olaya dayandığını fehmettirmektedir.

1.14. Kıssadaki Suçlunun Tespit Yöntemiyle İslam Hukundaki Kasâme Metodunun Benzerliği

Bakara kıssasında bizi ilgilendiren konulardan biri de Kitab-ı Mukaddes’te anlatıldığı şekliyle cinayeti işleyenin ortaya çıkartılmasında takip edilen yöntemle İslam Hukuku’ndaki faili bilinmeyen cinayetin tespit edilme sürecinde başvurulmuş ispat vasıtalarından biri olan kasâme metoduna arasındaki benzerliktir. Sözlükte “yemin etmek, yemin eden topluluk; barış ve yüz güzelliği” gibi anlamlara gelen kasâme¹⁴¹ İslam hukuku terminolojisinde, üzerinde başkası tarafından öldürüldüğüne dair darp ve sair harici müdahale izleri bulunan faili meçhul bir cesedin bir yerde bulunması üzerine o mahal halkından belli sayıdaki kişilere özel surette davacıların talebi üzerine hâkim tarafından yemin teklif edilmesi ve onların da bu yemini yapmalarıdır.¹⁴²

Cumhur ulema kasâme ile hükmedilmesini uygun bulmakla birlikte Ömer b. Abdülaziz ve İbn Aliyye gibilerin içinde olduğu bazı âlimler de nas olmadığı, gözle görülmeyen bir şeye yemin edilemeyeceği ve fâlin şüphe ile bulunamayacağı gibi bazı deliller sıralayarak kasâme ile hükmedilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Ayrıca kasâmeyi benimseyen âlimler de hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir.¹⁴³

Ceza ve ispat hukukunun birçok kurumu gibi kasâme de İslâm öncesi döneminin Hicaz-Arap toplumundan devralınarak iyileştirilmiş bir usul olup kökü Sâmi geleneğe kadar uzanır. Eski Ahid’deki, fâili meçhul cinayetlerde fâilin bulunabilmesi amacıyla daha önce tarlaya koşulmamış genç bir ineğin boğazlanması ve maktulün bulunduğu yere en yakın şehrin ihtiyarlarının bu ineğin üzerinde elini yıkayarak ellerinin kan dökmediğine, gözlerinin onu görmediğine yemin etmesi usulünden söz eden ifadeler¹⁴⁴ kasâmenin yahudi hukukunda mevcut olduğunu gösterir. Kur’an’da da bakara kıssasında İsrâiloğulları arasında vuku bulan bir cinayette fâilin teşhisi için benzeri şekilde bir ineğin kesilmesine yemin unsuruna yer vermeksizin temas edilmektedir.¹⁴⁵

Kurtubî’ye göre bu olay Tevrat’ta kasâme’ye dair hükümler indirilmeden önce olmuştur.¹⁴⁶ Bakara kıssasında anlatılan bu şekilde öldürme fiilinin falini bulma yöntemini Tevrat’ta belirtildiği gibi uygulamaya koyan Hz. Musa Beni İsrail arasında öldürme fiilinin çoğaldığını gördüğünde, faili de bilinmeyince ölüyü hangi topluluğun ortasında bulursa onları sorumlu tutmuştu. Bu uygulama şekli, halkın birbirini töhmet altında bırakmasını, kamu düzeninin ifsadını, maktulün ailesinin mağdur edilmesini önlemesi açısından kasâme metodu ile bezer özellikler taşımaktadır.

¹⁴⁰ Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 1/162.

¹⁴¹ Ali Bardakoğlu, “Kasame” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2001), 24/528.

¹⁴² Celal Erbay, *İslam Ceza Muhakemesi Hususunda İspat Vasıtaları* (İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 253.

¹⁴³ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid* (Beirut: Dârü’l-Marife, 1982), 2/427-428.

¹⁴⁴ Tesniye 21:1-9.

¹⁴⁵ Bardakoğlu, “Kasame”, 24/528.

¹⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/179.

Nitekim bu hadisede öldüren açıkça belli olmadığı için halk birbirine şüphe dolu gözlerle bakmış, maktulün kardeşinin oğlu ile halk arasında neredeyse çarpışma zuhur etmişti ki, kavmin ileri gelen akıl sahipleri meseleyi Hz. Musa'ya götürme teklifiyle çatışmayı önlemiş ve katilin meşru yollarla ortaya çıkmasını temin etmişlerdi.

Kasâme uygulmasına Kur'an'da temas edilmemiştir. Câhiliye Arapları tarafından bilindiği ve yer yer başvurulduğu anlaşılan kasâme uygulamasını, Hz. Peygamber'in Cahiliye'deki şekliyle devam ettirdiği rivayet edilir.¹⁴⁷ İslam Hukuku'ndaki Kasâme uygulaması hadisçilerin metninde ihtilaf etseler de sıhhatinde müttelik oldukları¹⁴⁸ Huveyyisa ile Muhayyisa'nın hadisidir.¹⁴⁹

Alimler nezdinde tartışmalı olsa da gerek öldürme ve gerekse yaralamada faili tespit edilemeyen olayların izini sürme ve sorumluyu bulma konusunda bir ispat vasıtası olan bu yöntemle, kollektif sorumluluk bilincini canlı tutmak, ilgili olma ihtimali olabilecek herkesi meselede aktif kılmak amaçlanmıştır. İslam Hukukundaki suçlu şahsın tespit edilmesinde izlenen metotlardan olan kasâmenin ruhunda da aynı amaç yatmaktadır.

SONUÇ

Bakara kıssası, hiç şüphesiz Kur'an'ın gerek üslup gerekse muhtevası itibarıyla en önemli kıssalarından biridir. Özellikle hikmetler ve hükümler başlığı altında incelediğimiz konulardan da anlaşılacağı gibi kıssa sadece o dönemin insanına hitap etmekle kalmayıp, birçok kıssada da olduğu gibi her dönemin insanına şamil anlatımlar içermektedir. Aslında bu özellik Kur'an-ı Kerim'in mesajının evrensel olduğuna da bir işarettir.

Ayrıca bu kıssanın Kur'an-ı Kerim'de yer alması ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmetine bir hatırlatma olması, muhatap ve modern dönem toplumlarının, geçmiş ümmetlerle olabilecek benzerliklerini de ortaya koymaktadır. Elbette Kur'an'daki kıssaları sadece tarihi bir menkıbe değeriyle okuyup yaşanan zamanın arkasına hapsedmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu kıssada, geçmişte yaşamış İsrailoğullarına ilişkin bilgilerin bize aktarılmasının yanında, günümüz Yahudilerinin ya da benzer davranış sergileyen kişi ya da toplulukların karakterlerine dair bilgilerin de bulunması kıssaya ayrı bir önem katmaktadır. Bu, Kur'an'ın her yönüyle günümüze hitap ettiğini gösteren açık bir belgedir.

Kıssaların Kur'an'ın indiriliş amacıyla birebir örtüştüğünü söylemek de mümkündür. Tevhid vurgusu, ahiret inancı, yeniden dirilişin hak oluşu, peygamberlerin toplum hayatındaki yeri ve eski kavimlerin başlarına gelen felaketler gibi konuları ihtiva eden kıssalar buna örnektir. Bu anlatımlarda da muhatapı daha çok etkileyen edebi incelikler içeren üsluplar kullanılmıştır. Dini-ahlâki değerleri yerleştirme amacı olan kıssa anlatımlarında çoğu zaman şahıs, yer ve zaman gibi unsurların açıklanmadan geçilmesi kıssaların irşad noktasına yoğunlaştığının da önemli bir kanıtıdır.

Bakara kıssası da nüzul dönemi Yahudi bilginlerinin bildiği bir olayın detaylara girilmeden, hikmet boyutlarıyla Kur'an'ın pek çok mesajla nüzul dönemi toplumuna ve tüm zamanlara sunduğu bir tarihi vakadır. Tevrat'ta masal havasında ya da efsane muhtevasında anlatılan kıssa Kur'an'da hikmet ve mesajın ön plana çıkmasıyla yer alır. Yine Kur'an, pek çok kıssada olduğu gibi burada da olayı ibret, mesaj ve hikmet temelinde ele alıp insanların hidayetine vesile olacak bir pasaj olarak sunmaktadır. Bu

¹⁴⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), Kasâme, 7.

¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 2/427.

¹⁴⁹ Buhârî, *Sahih*, Diyât, 22; Müslim, Kasâme, 1.

da kıssalarının Kur'an'da anlatılmasındaki en temel amacın kıssadan hisse çıkarmak olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. “Kur’an’ın Anlaşılmasında Tevrat’ın Rolü”. *İslami Araştırmalar* 1-2-3-4 (1996).
- Akalın, K. Haldun. “Talmud’un Para ve Faiz Açısından Yorumu”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi* 7/13 (2016), 363-395.
- Albayrak, Kadir. “İsrailoğullarının Altın Buzağısı ve Kızıl İnek’i”. *Bilimname* 2004/2 (01 Haziran 2004).
- Aydın, Zeynel Abidin. “İsrailoğulları’na Yöneltilen İnek Kesme Emrinin Fail-i Meçhul Cinayetlerin Çözümlemesiyle İlişkisi: Kur’ân ve Tevrat Merkezli Bir İnceleme”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (31 Mayıs 2020), 58-75. <https://doi.org/10.33931/abuifd.719362>
- Bardakoğlu, Ali. “Kasame”. 24/528-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2001.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur’an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. nşr. Abdülkadir Ahmed ’Atâ. Beyrut: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-’İlmiyye, 3. Baskı., ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi’u’s-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu’l-beyân*. Matbaatü Osmaniyye, 1330.
- Çelik, Hüseyin. “İsrailoğullarının İnekle İmtihanı”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (01 Haziran 2016), 63-80.
- Çelik, Ömer. “İmâm-ı Rabbânî’nin Kur’ân Âyetlerini Anlaması ve Yorumlaması”. *Uluslararası İmam-ı Rabbani Sempozyumu Tebliğleri*. ed. Prof. Dr. Necdet Tosun. 61-98. İstanbul: Hüdâyi Vakfı Yayınları, 2018.
- Ebu’s-Suûd Efendi. *İrşâdü’l-Aklis-Selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*. nşr. Abdülkadir Ahmed ’Atâ. Riyad: Matbaatü’s-Sa’âde, ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili*, ts.
- Erbay, Celal. *İslam Ceza Muhakemesi Hususunda İspat Vasıtaları*. İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Işık, Emin. “Bakara Suresi”. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*. nşr. Heyet. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Kahire: Daru'l-Mearif, 1119.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1982.

Kâsimî, Muhammed Cemaleddîn el-. *Mehâsinü't-Te'vîl*. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, ts. Sayfa | 97

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 142/2006.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Zeynü'l-İslam Abdülkerim b. Hevazin el-. *Letâifu'l-İşârât*. Kahire, 1998.

Maden, Şükrü - Yiğitoğlu, Mustafa. “Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğulları'na Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11, 419-446.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. nşr. Ahmed Vanlıoğlu. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 1427-2005.

Mehmet Erdoğan. *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 2007.

Mehmet Vehbi Efendi. *Hülâsâtü'l-Bayân fî Tefsîri'l-Kur'an*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. nşr. “Yûsuf Ali Bedevî”. Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-tayyib, ts.

Ömer Nasuhi Bilmen. *Kur'an-ı Kerim Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: İpek Yayınları, ts.

Ömer Özsoy-İlhami Güler. *Konularına Göre Kur'an*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.

Öztürk, Mustafa. “Kur'an, Kitab-ı Mukaddes ve Sümer Mitolojisinde Hâbil-Kâbil Kıssası”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ocak-Haziran 2004*.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî el-. *Mefâtihü'l-ğayb*. 32 Cilt. Daru'l-Fikr, 1401/1981.

Saîd Havvâ. *el-Esâs fî't-tefsîr*. Kahire: Dâru's-Selâm, ts.

Sargon, Erdem. “Amâlika”. 2/556-558. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1989.

Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1972.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-. *el-Muvafakât fî Usûli'l-Ahkâm*. nşr. Abdullah Dıraz. Kahire: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 10 Cilt. Kahire: Hicr, 2001.

Uludağ, Süleyman. "Bakara". 4/525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1991.

Zuhaylî, Vehbe ez-. *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh*. Dimeşk: Daru'l-Fikr, 2., 1405.

Kitab-ı Mukaddes. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1974.